

2 9 12

1979

DVIE

SLUŽBE RIMSKOGA OBREDA

ZA SVETKOVINU

SVETIH ĆIRILA I METUDA

IZDAO

IVAN BERČIĆ.

TROŠKOM JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

U ZAGREBU 1870.

U KNJIŽARNICI FR. ŽUPANA (ALBRECHTA I FIEDLERA) NA PRODAJU.

BX
2167
.C98
B48

61-4716

Pop Ivan Brčić.

*Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije
znanosti i umjetnosti 2 srpnja 1870*

PRAVI ČLAN V. JAGIĆ.

Poštovana gospodo! Ovo je već drugi put, što zadovoljujući koliko pozivu razreda toliko istinskoj boli srca moga, vršim ozbiljnu dužnost, da u znak posljednje časti, koja se iskazuje milim i dragim, ponovim u pameti Vašoj uspomenu čovjeka, za kojim žali ovaj učeni zbor kao za izgubljenim svojim drugom.

Udarac, koji nas ovaj put stiže, boli nas tim jače, što nam nesmiljena sudbina evo ote vriedna sina našega naroda, dična radina naše nauke, marljiva člana ovog učenog zavoda. Ako smo pominjući nedavno upadak slavnih ljudi, počastnih članova naše akademije: Augusta Šlahjera i Ivana Purkinje, žalili gubitak u nauci općoj, a ono danas slaveći spomen naprasitom smrću otetoga nam pravoga člana Ivana Brčića, dvojako više žalimo gubitak u slabašnoj nauci domaćoj, koju ov čas tako malen broj vjernieh prijatelja gaji i podupire. Pa kako da ne budemo kivni na zlosrećnu smrt, što i ona pristaje uz tolike progonitelje našega naroda, uz tolike protivnike njegova napredovanja te nam nemilice otima čovjeka, književna i učevna, u punoj snazi života.

Ivan Brčić bijaše sin kršne Dalmacije, rodio se u Zadru dne 9 siečnja g. 1824. Mladić veoma darovit i marljiv, prionu po želji oca i roda svoga za knjigu te svrši obične nauke nižih i srednjih škola u rodnom mjestu s liepiem uspjehom, a za tiem posveti se stališu svećeničkom, ugledajući se jamačno u primjer svoga uglednoga strica Ivana Brčića, koji bivši duže vremena profesorom matematike na liceju zaderskom, bješe za tim postao kanonikom, vikarom kapitula zaderskoga, upravljateljem zad. nadbiskupije, titularnim biskupom kasijskim a napokon g. 1846 povišen na čast pravoga biskupa šibeničkoga. Od toga svoga strica primi naš Brčić

*

IV

nakon svršenih bogoslovnih nauka prve svećeničke redove u septembru i oktobru g. 1846. Pošto se i u bogosloviji osobitom marljivošću odlikovao, poslan bi sada u Beč, da sluša ondje još i one predmete više teologije, za koje ne bijaše učiteljskih stolica u Zadru. Ovdje osta dvie godine dana u poznatom zavodu frintaneju iliti augustineju te bi g. 1848, dne 2 veljače, od apostolskog nuncija Viale Prele zaredjen za misnika. Nekoliko dana za tim pročita prvu svetu misu. On je htjede po pravu svojem kao svećenik nadbiskupije zadarske čitati jezikom slovinskim, ali duhovna oblast bečka ne dozvoli mu tiem se pravom u Beču poslužiti.

Burni dnevi g. 1848 prekidoše svršetak Brčićevih bogoslovnih nauka. On morade prije, nego li bi se bio strogimi ispiti na stepen doktora bogoslovije ispeo, kući se povratiti, gdje se sinjernoj ali postojanoj radljivosti njegovoj otvori novo, razgranjeno polje duhovno-svećenskih, učiteljskih i književnih poslova.

Došav kući, posta stalno namješteniem duhovniem pomoćnikom iliti tako zvaniem mansionarom, mi bismo rekli prevendarom, zborne crkve sv. Šimuna u Zadru. Punih 17 godina obavljao je ovu duhovnu službu, izvršujući neumorno sve svoje dužnosti, medju kojimi ne bijaše pošljednja, da propovijeda pobožnomu puku jezikom hrvatskim. Uz to povjeravao bi mu ordinariat kao uzornu i umnu svećeniku još razne druge duhovne časti i dužnosti, medju kojimi spominjem, da je bio od g. 1863 napried prosinodalnim eksaminatorom i sudcem, da je bio savjetnikom nadbiskupskog ženidbenog suda; da je bio puno godina ispovjednikom pitomaca sjemeništa Zmajićeva, a od god. 1867 napried isto tako redovitiem ispovjednikom duvna manastira sv. Marije, itd.

Ali Brčić ne bijaše samo vriedan svećenik, nego i vrstan učitelj. Na ženskih školah u manastiru sv. Marije obavljao je puno godina jednakom revnošću službu katekete, uz to predavao je i hrvatski jezik. Godine 1855 ispuni se jedna njegovih najvećih želja, kad no ga tadašnji nadbiskup Godeasi postavi za učitelja staroslovinskog jezika i glagolske liturgije u sjemeništu zadarskom. Kolikom je ljubavi pokojnik ovomu svojemu zvanju odan bio sve do konca života, o tome umjela bi dan današnji pripoviedati čitava Dalmacija, jer su sad već hvala Bogu posvuda rasijani njegovi mnogobrojni i vjerni učenici.

Godine 1855 imenovan bi Ivan Brčić profesorom nauka biblijskih staroga zavjeta kao i istočnih jezika na sjemeništu zadarskom

i tiem oprošten svoje dojakošnje dužnosti duhovnog pomoćnika, koju je punih 17 godina obavljao.

Radi velikih zasluga, što si ih Brčić ovim mnogojakim djelovanjem stekao za svoju nadbiskupiju i u opće za katoličku crkvu, imenovan bi god. 1868 počastnim kanonikom zbora sv. Jerolima u Rimu, a još iste godine, dne 13 prosinca, počastnim kanonikom nadbiskupije zadarske.

Žalibog pokojniku ne bi sudjeno, da se dugo uživa ovieh i još mnogieh većih odlikovanja i časti, kojih je za celo vriedan bio i koje mu po pravici nikako ne bi bile uskraćene. Rano i prerano, u 46 godini njegova vieka, nakon kratke bolesti donie nagla smrt konac njegovu životu. To bijaše dne 24 svibnja o. g.

Prijatelji znanci, koji imadjahu prilike s pokojnikom dan na dan općiti i drugovati, izražuju toli gorko žalost svoju nad nenadaniem gubitkom čestitog druga, da je i nama, koji izdaljega stojasmo napram njegovim osobnim vlastitostim, duboko potresena i ožalošćena duša. Njegov život, govori rječiti profesor Ivčević, bijaše vazda čist i neokaljan, njegovo vladanje vazda blago i umiljato; napram sirotinji ne poznavашe milosrdje njegovo nikakovieh granica, mnogim te mnogim otvaraše se darežljiva desnica njegova na mjesečne podpore, nitko ne ode od njega ne udieljen, dok nije sam darovnik bez svega ostao. U svagdašnjem vladanju bijaše tih i opazan, poučen i izvješten mnogiem iskustvom; vanredno smjieran te uslužan savjetom i pomoćju; pravi prijatelj, poslušan sin, mio brat. — Žalostan glas o njegovoj smrti rasprostrie se brzo po cijeloj domovini, odjeknu ne mило u srcu svakoga čestitog Hrvata, koji ga lično, po imenu ili po njegovih djelih poznavашe — a takovieh ima vrlo mnogo.

Nego koliko god vriedna svećenika izgubila nadbiskupija zadarska, koliko god vrstna učitelja mladi naraštaj dalmatinskog svećenstva, koliko god ljubazna druga i savjetnika svi njegovi znanci i prijatelji, mi što smo danas ovdje skupljeni, štujemo još druge kreposti u pokojnika. Našim drugom bješe on postao po svojih velikih zaslugh za hrvatsku književnost, mi slavimo danas spomen njegov osobito za to, što mislimo, da mu dopada odlično mjesto u mladjahnoj naučnoj književnosti hrvatskoj: dopustit ćete dakle i meni, poštovana gospodo, da o tom koju rieč progovorim.

Ivan Brčić bijaše upravo u naponu dozrele mladosti, kada se počeo i po Dalmaciji prezati iza sna duh narodni te buditi hrvat-

ska samosviest. Naš Brčić bijaše među prvimi, kojih još kao klerika čista srca mladenačka poče razgarati vatra plemenita oduševljenja za narodnu stvar u Dalmaciji. To bijahu one znamenite godine nekog pjesničkog idealizma, kad no je narod naš iza duga sanko po prvi put osjetio svoju individualnost te počeo spoznavati svoju zadaću. Entuziazam onih vremena porodi i u našem narodu mnogo umnih, duhovitih ljudi, koji bijahu a dielomice još i sada jesu graditelji i osnivači bolje budućnosti našem narodu. I pokojni Brčić spadaše u broj onih ljudi. Ali tihi značaj Brčićev ne dopustaše, da bi se njegov patriotizam očitovao u pukih bučnih riečih, nego u stalnih osnovah, kojim vriedan rodoljub vjeran ostaje kroza sav svoj život, u dobro razmišljenih odlukah, koje iznose djela na vidjelo. Kad se još k tomu uzme na um, da se pokojnik upravo od srca posvetio stališu svećeničkom, lako je pronaći psihologijsku analizu njegova duševnoga raspoloženja u onih važnih trenutkih, u kojih bješe za sav njegov život odlučeno, kojim će pravcem krenuti njegovo rodoljublje, kakovom li će vrsti duševne radnje gledati on da privriedi narodu svojemu.

Brčić osjećaše jamačno vrlo živo množinu potreba, gdje bi i on mogao koliko toliko narodu svojem koristan biti, ali najvećma bijaše mu na srcu ipak ova jedna briga: da bi trebalo već jednom u zaštitu uzeti onu dragocjenu svetinju, koja je hrvatski narod po Dalmaciji puno viekova zaklanjala od silovitih elemenata tudjinskih, koja je po čitavoj zemlji zakriljivala plaštem svojim njegovo hrvatsko poriekle: u porodici, općini i crkvi — to je hrvatska glagolica, to je slovinska liturgija u katoličkoj crkvi. Za ovu svetinju vojevaše hrvatski narod već od starine, braneci je umah na početku svojega državnoga života s najvećim naporom u crkvenih saborih protiv narodnih protivnika; za ovu svetinju bijaše on progonjen, te prokletstvom i drugim crkvenimi kaznami zastrašivan; ali on se ne dade odvratiti od svojega prava.

Nego što je u časovih borbe i odpora sve to ljepše napredovalo, poče kasnije, kad no su imala nadoći vremena mirna užitka, sve većma opadati i iznemagati. A nije ni čudo. Glagolizam i slovinska liturgija biše i onda, kada su se inače po cijeloj Evropi naukam hramovi podizali, ostavljeni samim sebi i domaćoj sirotinji, lišeni svake više zaštite, isključeni od ugleda i inteligencije: tako bi prekinut njihov prirodni razvitak. Dogodi se dakle, da je nezgodom vremena, upravo u početku našega stoljeća, kada je učeni

slovinski i neslovinski svijet počeo iznovice s najvećim zanimanjem učiti ovo znamenito kulturno pitanje, u pravoj domovini glagolizma vladalo najveće mrtvilo i gotovo najveće neznanje. Bilo se bojati, da će u Dalmaciji upravo onda zadnja iskra stare ljubavi prema glagolizmu utrnuti, kad no se ostali svijet istom počeo iz nova ozbiljno baviti ovim pitanjem.

Naš Ivan Brčić, kojemu ov čas spomen slavimo, ima tu veliku zaslugu u historiji naše književnosti, što je postao uskrisiteljem nauka glagolskih u Dalmaciji. Ne bijaše istina u njega niti velika bogatstva, niti visoka dostojanstva, kojim bi tomu svojemu ljubimčetu u pomoć pritjecao, ali što više vrijedi, u njega bijaše bistra uma, obilata znanja i odlučne volje, kojim htjede glagolizmu u Dalmaciji naučni ugled pribaviti. Ovo je ona plemenita svrha njegova rodoljubiva nastojanja, za kojom je dosljedno išao kroza sav svoj viek, toli živom riečju kao učitelj slovinskih starina u zaderskom sjemeništu, koli izdavanjem prikladnih knjiga, što su stranom napram okolnostim dalmatinsko-hrvatskog svećenstva domaćim potrebam, stranom napram slovinskoj filologiji naučnim svrham namijenjene bile.

Prvo njegovo djelo, koje bješe g. 1859 u Pragu štampano, nosi ovaj naslov: „Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis edita a presb. Joanne Berčić.“ Ako se na prvi mah i čini, da ova knjiga izradjena kao čitanka poglavito za seminarsku mladež, nema nikakova većega značenja od obična školskog kompendija, ipak kad se obazremo na tadašnje stanje glagolskih studija, uvjerit ćemo se da tomu nije tako, nego da Brčićevoj krestomatiji glagolskoj upravo u ukupnoj slovinskoj filologiji neko historijsko mjesto dopada. Ta to bijaše prvo štampano djelo našega vieka, u kojem je uz oblu glagolicu takodjer uglata iliti hrvatska glagolica iznesena na vidik: slova bjehu salili sinovi Haasovi u Pragu na kalup glagolskog misala od god. 1483 po napatku Šafaříkovu. Dakle ne samo školska mladež, nego i učeni svijet dobi trudom Brčićeviem tada po prvi put čitanku glagolsku, u kojoj bijaše primjera jedne i druge glagolice. Osim toga ovo je prvi obilatiji, nego li u Šafaříkovih památkih, izvod iz tekstova glagolskih hrvatske domovine, počam od najstarijega vremena pa do konca prošloga vieka, u kojem se ogleđa sudbina glagolske liturgije po sadržaju i jeziku, ishodeći od davnajšnjeg bogatstva, pravilnosti i starine a završujući

načrtni jezici, koje se uvukoše u 17 i 18 vieku isto tako u crkvene knjige hrvatske kao u crkvene srbske.

Ako se može punim pravom reći, da su samo riedki učeni ljudi poznavali grdnu štetu, koju bjehu u hrv. glagolizmu počinili Levaković i Karaman kvarenjem jezika ter uvlačenjem rusizama, a ono su još manje o tome znali naši ljudi, naročito oni, kojih se to najbliže ticaše, na imé hrvatski popovi po Dalmaciji. Velik dakle, upravo reformatorski bijaše zadatak Brčićev, da ovom čitankom i stranomu i domaćemu svijetu oči otvori. Tega radi i jest podieljena Brčićeva krestomatija u dva diela: drugi dio bješe namienio nauči, ondje ima dakle historijski pregled glagolskih tekstova. Vriednost óvoga diela povećana je tiem, što su ovdje odštampani izvodi ne samo iz takovieh štampanieh knjiga, do kojih riedki mogu doći, nego takodjer po više rukopisnih odlomaka iz najstarijega vremena, koji bijahu donle skroz nepoznati. Nasuprotiv namienjen je prvi dio krestomatije samo domaćemu svijetu, hrvatskim glagoljašem; to su „specimina ex missali a. 1741 et breviario a. 1791 in meliorem lectionem in liturgia adoptandam redacta.“ Ovdje je dakle Brčić u nekoliko primjera predočio svojoj braći, kako bi valjalo ispraviti tekst onieh knjiga, što se još sada dnevice u crkvi upotrebljuju. Pokojnik nije tada još za cielo slutio, da će taj posao danas sutra upravo njemu povjeren biti.

Ne će biti suvišno, da spomenem, kako je Brčić u prvom i drugom dielu svoje krestomatije dokázao, da ima puno kritičkog takta, da umije rezultate naučnih istraživanja ne samo prisvojiti si, nego ih i djelom na vidjelo iznesti. Pokojnik pristajao je u svemu uza Šafarika i Miklošića, razumievaše načela njihove nauke, bijaše skrozimice njihov učenik; a to je tiem veće hvale vriedno, što znamo da je osim kratka boravljenja u Beču, od g. 1846—1848, gdje je marljivo posjećivao prijatelja svoga u dvorskoj knjižnici Miklošića, morao sav naučni napredak iz knjiga proučiti. A da je to za mnoge ljude veoma teško i neobično, tomu ima puno primjera u svijetu.

U dosta kratko vrieme od 5 godina doživje Brčićeva krestomatija novo izdanje. On je sada izda u hrvatskom jeziku pod naslovom: „Čitanka staroslovenskoga jezika, složio svećenik Ivan Berčić“ u Zlatnom Pragu g. 1864. U tom je izdanju izostavljen onaj prvi dio stare krestomatije, jamačno za to, što je medju tiem istina o nevaljalosti današnjih glagolskih tekstova prodrla i do onieh,

koji od prije nijesu umjeli ocieniti radnje Levakovićeve i Karamanove. Čemu dakle istom dokazivati, što je tada već svatko znao i priznavao. Cijela čitanka podijeljena je vrlo zgodno u tri razreda: u razred bugarski — to su književne starine pisane glagolicom oblom; u razred hrvatski — to su književne starine i glagolske knjige štampane do Levakovića; i u razred ruski, još bolje bio bi prozvan rusko-hrvatski, — to su glagolske knjige, štampane nakon popravljanja Levakovićeve i Karamanova. Svaki od ovieh razreda dosta je obilato zastupan, naročito u drugom razredu naštampano je mnogo starih odlomaka rukopisnih, što ih je medju tiem Brčić koje kuda po Dalmaciji i otocih budi sam našao budi preko prijatelja dobio te ovdje prvi put iznesao pred svijet.

Drugu veoma sretnu misao bješe zamislio Brčić, kada odluči izraditi prema današnjim potrebam nov bukvar. To je knjiga u našega naroda po imenu dobro poznata; iz bukvara naučio bi hrvatski pop glagoljaš čitati i pisati, iz bukvara privikao bi staromu jeziku crkvenomu Taj čedni i omiljeli naslov odabra i Brčić za svoju novu knjižicu, u kojoj ima puno zlatnih stvari. Mogu reći, da mi se čini, kao da ova knjižica najbolje karakteriše pokojnoga Brčića: prava njegova slika i prilika. I pisac bijaše vazda onako smjieran i ponizan, kao ovaj njegov bukvar: a opet ima u toj malenoj knjižici ne samo za prosta popa glagoljaša, nego upravo i za učena filologa toliko koristi, koliko je nema u mnogoj krupnoj, obilatimi frazami iskićenju knjižurini. Osobito onaj litografski dodatak, koji je priložen bukvaru, pravi je vademecum za svakoga, koji hoće da nauči čitati glagolske rukopise.

Već davno bješe naš Brčić naumio ovim svojim djelima pridodati još i gramatiku staroslovenskoga jezika, te bi tako za potrebu svojih sjemeništnih učenika izradio bio malu školsku literaturu, na ime: bukvar, čitanku i gramatiku. Ali nešto razni duhovni i drugi književni poslovi, nešto njegova prevelika smjernost zaustavlja ga puno godina te i ne dodje do toga, da djelo, koje je kako čujem u rukopisu sa sviem izradjeno, štampom na svijet izda. Nadam se ipak, da će s ostalom književnom ostavštinom i to djelo doći u pouzdane ruke, koje će ga razgledati pak ako je za štampu dozrelo, kako slutim, izdati ga na korist one iste mladeži, kojoj je pokojnik tolikom ljubavi i tolikiem požrtvovanjem odan bio.

Oduživ se ovako krasno dužnosti svojoj učiteljskoj i potrebam braće svoje, hrvatskih glagoljaša, stavi se pokojnik na druga djela, kojimi bješe uvjeren da će slovinskoj filologiji mnogo koristiti donieti. Njegova najmilija zabava bijaše, tražiti te sabirati glagolske starine, kojih se osobito mnogo nahadjaše po otocih oko Zadra. On je obašao i pretražio sva ona mjesta te znao za svaku crkvenu knjigu, gdje se koja nalazi; paće on bi, da udje u trag kojemu rukopisu, što su ga još u prošlom vieku poznavali, zaputio često od kuće do kuće po selu, raspitivajući, ima li još gdje u koga kakovih glagolskih knjiga. Oviem skupljanjem, prepisivanjem i poredjivanjem nakupi pokojnik liepe gradje za glagolsku paleografiju i za rječnik, kojom je bez i kakova egoizma rado posluživao svoje prijatelje. I ja sam imao prilike iskušati njegovo usrdje, i prof. Miklošić spominje pokojnika medju onima, koji su ga u izradjivanju novoga staroslovenskoga rječnika podupirali.

Nego taj neprekinuti život medju samimi starinami glagolskimi dovede skorim Brčića na tu misao, da od raspršanih čestica sastavi poveće cielosti. Prvi dakle a najglavniji posao činjaše mu se, da iz raznih knjiga glagolskih posakupi tekst sv. pisma glagolskoga iz knjiga hrvatskih. Znajući već u napried, da čitavoga sv. pisma neće moći sastaviti iz glagolskih knjiga roda hrvatskoga, nadjenu svojemu djelu ovaj naslov: „Ulomci svetoga pisma obojega uvjeta staroslovenskim jezikom skupio iz rukopisah i tiskanih knjigah hrvatskoga razreda svećenik Ivan Berčić.“

Od ovoga djela, koje je radjeno riedkiem požrtvovanjem, bez ikakova izgleda, da će se piscu igda trud i muka nagraditi, izadjoše do sele četiri svezka, i to II do V; nije dovršen jošte svezak I, a u štampi je svezak VI. U do sada naštampanih svezcich ima u II knjizi tekst pjesama Davidovieh do Crkvenjaka, u III. su knjizi proroci i knjige makabejske, u IV knjizi sva četiri jevangjelja, u V knjizi: apostol, poslanice apostolske i apokalipsa. Dakako da je sav taj tekst veoma fragmentaran, t. j. od svake knjige sv. pisma naštampano je samo ono, što se moglo naći po raznih rukopisih i štampanih knjigah; posvema nam još ne dostaju one knjige, koje u bibliji dolaze ispred Davidovieh psalama, i to je pričuvano za svezak prvi; napokon u svezku VI mislim da će doći kritički uvod u celo djelo kao i dodatci.

Da bi se podpunoma ocienio trud, koji je Brčić uložio u to veliko djelo, koje će vazda ostati dičan spomenik njegove neumorne

radljivosti, pomislimo samo, kako ga je pokojnik morao izradjivati. Medju djelima književnosti glagolske roda hrvatskoga, bili to rukopisi bile štampane knjige, nema, osim psaltiera, cielieh die-
lova sv. pisma, kamo li da bismo imali kakovu glagolsku bibliju, kao što svega toga ima u ćirilskoj književnosti, a nešto i medju starinama glagolskimi roda bugarskoga. Tko će dakle ipak da skupi tekst sv. pisma, valja mu ga tražiti kojekuda po misalih, časoslovih, trebnicah, homilijarih itd. Izmedju štampanieh knjiga najveću korist ima sabirač tekstova od glag. misala, štampana g. 1483; taj i jest zbilja u djelu Brčićevu najviše upotrebljen. Ali u tom jednom misalu nema svega; što nedostaje, valja tražiti po drugih izvorih. Na štampane knjige kasnijega vremena, pošto su već Levaković i Karaman iskvarili tekstove, ne mogaše se dakako Brčić ni malo obazirati; ta njemu bješe do toga, da nam poda starinski tekst, koji još stoji u živoj svezi s prvim prievodom slovinskih apostola, a ni po što toli kasno djelo ljudi nevještih. Za to uz misal g. 1483 bijaše Brčić vlastan upotrebiti još ove štampane knjige: misal od g. 1528 i 1531, trebnik g. 1507 i brozićev časoslov od g. 1561, napokon jevangjelje remsko. Ali baš u tih knjigah nema mnogo nova, što već ne bi bilo u misalu g. 1483, izuzam ipak Brozićev časoslov, koji se ima drugim glavnim izvorom smatrati. Za sve ostalo bješe Brčić napućen na rukopise, pače da bi povećao vriednost svojega djela, držaše se koliko je više mogao toga pravila, da se je i ondje, gdje su mu već štampane knjige tekst pružile, ipak volio mašiti za rukopise, ako je bilo izgleda, da će u rukopisih stariji tekst naći. Tako je u do sada izašla četiri svezka upotrebljeno preko 12 raznieh, kojekuda po svietu raspršanieh rukopisa, kao: časoslov pasmanski, tri vrbnička, bečki od g. 1396, ljubljanski; za tiem odlomci iz misala kožunskoga, kaljanskoga, prečkoga, pražkoga, zagrebačkoga. Što nije ipak uza svu marljivost svoju mogao pokojnik upotrebiti svieh izvora, za koje se stranom već onaj čas znalo, stranom su istom kasnije otkriveni, to ne zadavaše nikomu toliko briga, koliko samu njemu. Novieh dodataka obećaje svezak šesti. I odavle, iz naše knjižnice, bjehu mu upravo na poštu spremjeni nekoji rukopisi, da ih za svoje djelo upotrebi, kadno nas prepade nenadana crna viest, da ga nema više medju živimi.

Ja bih mogao puno govoriti o važnosti ovog djela Brčićeva, kad bi ovdje moj zadatak bio, da izlažem, kakova pitanja treba

da si stavi slovinska filologija na temelju Brčićevih ulomaka, pitanja što stoje u najtješnjoj svezi sa životom glagolizma u hrv. crkvi, kojemu je do sele tek vanjska strana koliko toliko razjašnjena. Na jedno ovakovo pitanje pokušah odgovoriti ja prije više godina u „Tisućnici“, pak se još i danas živahno sjećam, koliko mi truda zadavaše skupljanje glagolskih tekstova za onaj maleni i nepodpuni posao: tim lakše mogu shvatiti trud Brčićev kao i polakšicu, koju će od sele svakoj sličnoj radnji pružati Brčićevi ulomci.

Ovo je djelo zbog važnosti njegove preporučeno knjižnicam i književnim zborovom za nabavljanje toli od državnoga ministarstva austrijskoga i od ministarstva ratnoga, koli od bivše kralj. dvorske kancelarije hrvatske.

Tolika naučna radljivost pokojnog Ivana Brčića nadje svuda po slovinskom svijetu častna odziva, morade joj se dakle i domovina odazvati. Kada su g. 1867 dne 25 srpnja u prvoj glavnoj skupštini ove akademije birani bili pravi, počastni i dopisujući članovi, sjeti se naš zavod umah velikih zasluga Brčićevih te ga izabra na priedlog prvoga razreda jednoglasno za svoga pravoga člana, nadajući se od njegove učenosti i trudoljubivosti krepkoj podpori.

I zbilja ova nada, postavljana u Brčića, ne bijaše tašta. Prem da je pokojnik gori pomenutimi djeli veoma zabavljen bio, ne zaboravi on ipak nikojom prilikom na jugoslavensku akademiju, pače okiti njezino djelovanje u ovo kratko vrijeme trima raspravama, koje u području njegovih glagolskih studija iznose nove rezultate na vidjelo.

Raspravicom, štampanom u II knjizi Rada, „o brojnoj vriednosti glagolskog slova *z* (jat)“ dokaza, da je u najstarijih glagolskih rukopisih ovo slovo značilo kao broj 800, što se donle nije znalo, pak je iz ovoga otkrivenja izveo nekoliko oštroumnih kombinacija.

Dne 8 srpnja g. 1868 čitana bi u akademiji njegova oveća rasprava „o službi rimskoga obreda za svetkovinu blaženih Ćirila i Metoda iz časoslova XV vieka“, gdje pokojnik obilatimi historijskim svjedočanstvi dokazuje prvo, kako je na istoku, drugo kako je na zapadu slovinskim apostolima već vrlo rano t. j. skorim iza njihove smrti iskazivano bilo crkveno poštovanje kao svetcima; za tiem istražuje pomoću mnogih glagolskih rukopisa, koji je dan u katoličkoj crkvi njihov spomen slavljen bio; napokon dolazi na

samu službu, officium, t. j. na tekst crkvene službe u čast sv. Ćirila i Metoda, koji se nalazi u glagolskih rukopisih. Potaknut opaskom prijatelja svojega Parčića, koji vraćajući se prije nekoliko godina iz Zagreba nad Ljubljanu na otok Krk te razgledavajući uz put u Ljubljani glagolske knjige, bješe u jednom glagolskom časoslovu ljubljanske knjižnice našao drugačiju službu u čast slov. apostola, nego li je ona, koju je prof. Mesić po novljanskom časopisu u Tisućnici štampao, potaknut, velju, ovom opaskom dade se Brčić na vrlo trudno istraživanje, kojega su rezultati u ovoj raspravi predloženi učenoimu svietu. Brčić dokazuje, da je u katoličkoj crkvi od starine u običaju bila dvojaka služba u čast slovinskih apostola, bud onakova kakova se još nahodi u ljubljanskoim časoslovu, bud onakova kakova je u časoslovu novljanskom; službu ljubljanskog časoslova smatra Brčić starijom. U lekcijah noćurna ove službe našao je Brčić onaj isti tekst, što i u nekih poglavljih panonske legende; a iz međusobnog poredjivanja ovieh tekstova izvodi pokojnik nekoje rezultate za život i djelovanje slov. apostola, koji se s dojakošnjim mišljenjem ne podudaraju, koji bi dakle sa sviem novi bili, ako ih nauka usvoji.

Ova rasprava bješe pokojniku po njegovoj želji povraćena na reviziju radi nekih novih izvora, kojih prije nije mogao upotrebiti. Popunjenu i ispravljenu posla nekoliko nedjelja prije svoje smrti ovamo, da se štampa, ne sluteći biedan da ne će doživjeti, dok bi svjetlo ugledala. Kako je rasprava oveća a bavi se jedniem pitanjem, koje za sebe čini cjelinu, odlučila je jugosl. akademija štampati je za veći spomen pokojnoga člana svoga u posebnoj knjizi za jedno s ovieim nekrologom.

Treća njegova rasprava pod naslovom „Njekoliko staroslovenskih i hrvatskih knjigah, što glagolicom pisanih, što tiskanih, kojim se iznovice u trag ušlo“ čitana bi dne 20 listopada g. 1869. U ovoj raspravi ima opet novieh, i to ne samo bibliografskih rezultata. Brčić izbraja osam glagolskih rukopisa i četiri štampane knjige, kojim je on prvi u trag ušao, određuje im mjesto i godinu, gdje i kada biše svršene, govori o jeziku, kojim su spisane; za tim iz posvete, kojom modruški biskup Kožičić Zadranin pokloni g. 1531 djelo svoje „knjižice od rimskih arhiereov i cesarov“ trogirskomu biskupu Tomu Nigru, ispravlja da taj biskup nije umro god. 1527, već je svakako doživio bar g. 1531. Na posljedku priložen je popis svih glagolskih knjiga, koje su do konca prošloga

vieka štampane budi kod kuće, budi u Mljetcih ili Rimu. Ni ova rasprava nije jošte ušla u štampu, jer je i ona nakon čitanja pokojniku povraćena na reviziju.

Mislim, poštovana gospodo, da su ovi ovdje pobrojani plodovi naučnih studija našega člana dovoljan razlog, za što smijemo u istinu govoriti o velikom gubitku, koji trpi naša domaća nauka njegovom preranom smrću. Mi si možemo lako predstaviti, koliko bi još važnih rezultata poznata njegova radljivost izniela na sviet u određenoj sferi njegovieh glagolskih studija. Gdje što naći će se već sada u njegovoj književnoj ostavštini, kad je pokojnikovi prijatelji razgledaju i prouče.

Ali ima još jedan do sele ne spomenuti razlog, za što jako žalimo smrt Brčićevu: dopustite, da vam ga kažem.

Brčić bijaše u posljednje vrijeme svojega života zabavljen osnovami i pripravami za veliko djelo, kojim bi bio, da mu bješe sudjeno, izvesti ga, ovjenčao sve svoje dojakošnje trudove te postigao liep cilj svoga života i svojih rodoljubivih težnja. To bi bilo djelo, koje bi u historiji slovenske liturgije ime Brčićevo visoko postavilo u red njezinieh regeneratora i obnovitelja. Nakon Levakovića u XVII i Karamana u XVIII vieku bio bi spominjan Ivan Brčić kao onaj čovjek, koji je liturgijske knjige ne samo ispravio, nego i do savršene visine podigao, koju ište današnja nauka filologijska isto toliko, koliko i kanonički propisi katoličke crkve. Poznato je, da je energijskoj brizi i preporuci našega preuzv. g. pokrovitelja pošlo za rukom posvećeni zbor za rasplod kat. crkve u Rimu privoljeti na to, da se preštampaju glagolske knjige, potrebite za crkvenu službu onieh biskupija hrvatskoga naroda, gdje se po starinskom pravu u slovinskom jeziku misa pjeva. Nitko nije bolje od pokojnoga Brčića, koji i sam bijaše pop glagoljaš, osjećao potrebu temeljite revizije sadašnjega teksta liturgijskih knjiga, nitko se nije većma starao, nego li on sa svoje učiteljske stolice u zadarskom sjemeništu da hrvatsko svećenstvo o tom uputi: tko je dakle i vriedniji bio, da sada, pošto je rimska stolica na molbe našega pokrovitelja izdala o tom predmetu svoj breve na dalmatinsko-hrvatske biskupe, preuzme taj ozbiljni zadatak, nego li upravo Brčić? I zbilja, misli sviju dalmatinsko-hrvatskih biskupa složiše se u tome s našim preuzv. g. pokroviteljem, da valja taj veliki posao povjeriti revnomu Brčiću, kojemu je imao biti prvim i najpoglavitijim pomagačem poznati u hrv. književnosti pisac i glago-

ljaš Parčić. Uz njih stajao odbor, sastavljen od više vještih tomu zadatku članova, da im kod pojedinih pitanja ili sumnja bude savjetom svojim u pomoć.

Ako se i možemo nadati, da ovo veliko, po hrvatski narod katoličke crkve vrlo znamenito djelo neće poradi smrti Brčićeve sa svim zapeti; ali za ovaj čas, a može biti i za duže vremena, nesta mu upravo glave, nesta mu prvoga i najvještijega poslanika, nesta mu onoga, koji je kao nitko drugi za taj predmet prikladan bio i voljom i znanjem, a uz to po smjernosti svojoj pristupan bio svakomu dobromu savjetu.

Brčić bješe već pismenim dogovaranjem sa svojim prijatelji, imenito s nama u Zagrebu, uglavio glavna načela, kojih će se držati u ispravljanju i dotjerivanju teksta, da bi odgovarao dvojakojsvrsi, i vjernosti nutarnjoj i pravilnosti jezičnoj; da li je pak već i samo djelo započeo, toga nam prijatelji pokojnikovi nijesu jošter iz Zadra dojavili. Samo iz prijateljskog pisma g. Ivana Danilova doznajem, da se u književnoj ostavštini pokojnikovoj našlo djelo, spisano o kratko jezikom latinskim, pod naslovom „Historia slavicae liturgiae“, izradjeno, kako se veli, po papinskih bulah i poslanicah. Ne znam za sigurno, ali slutim, da bi to mogao biti kao početak i uvod u spomenuto djelo.

Sred ovieh ozbiljnih priprava na novo djelo baci ga naprasita bolest u krevet, koji se do malo dana pretvori u mrtvački odar, a Ivan Brčić ode dne 24. svibnja o. g. bogu na istinu.

Na svečanom pogrebu, kojim je sutra dan tielo njegovo sahranjeno, očitova grad Zadar i njegova okolica javnom žalosti, plačem i suzami, koli ljuto ih je ucivilila smrt svima dobro znanoga, od svih poštovanoga, od svih ljubljenoga popa Ivana Brčića. Na ime naše akademije iskazaše posljednju čast pokojniku g. pravi član dr. B. Petranović i dr. Klaić a mi drugi kličemo danas odavle, iz ovoga našega svečanoga sastanka: slava Ivanu Brčiću.

1. Još početkom prošloga stoljeća stadoše učeni ljudi, domorodci i inostranci, svojski iztraživati, a sve i sad iztražuju: tko i gdje je izmislio dvostruku azbuku, to glagolsku, to grčkoslovensku (ćirilsku), kojima se zaodjenuše prievodi svetoga pisma, slovenske liturdjije i druga znamenita djela; u kojem se kraju IX vieka upotrebljavao crkveni jezik; koja su napokon vjerodostojna djela slovenskih apostola. Neumorno ovo iztraživanje ne osta bez uspjeha, jer došlo se do razboritih zaključaka, koji nam dobro razjasnjuju pomenute predmete. Pri takovom iztraživanju prevraćajući svakojake spomenike narodne i tuđe, gledalo se i na to, kako bi se u trag ušlo još kakvomu spomeniku, koji bi se po tom od propasti izbavio, i koji bi predstavljene predmete bolje razjasnio; pa evo već proiznašlo ih se, i sve se jednako proiznalaze spomenici, koji su nekoliko viekova ležali nepoznati, ili za koje se držalo, da su već propali. I premda svi kolicci niesu iste vriednosti bud glede dobe ili sadržaja, bud glede vjerodostojnosti ili nepokvarnosti; svi ipak, koji više, koji manje svetlosti prinose pomenutomu iztraživanju.

Što se tiče spomenika povjestničkoga sadržaja, nitko ne će tajiti, da u te spomenike idu i žića naših apostola Ćirila i Metuda, i crkvene službe na njihovu čast. Izim službe zapadnoga, ili bolje, rimskoga obreda, koja se nalazi u dva rukopisna časoslova i u prvom tiskanom, i koja je već učenomu svijetu poznata ¹, proiznađjoh drugu, koja toli po sebi, koli sravnjivanjem sa spomenici duboke starine, ne samo razjašnjuje žića rečenih svetaca, nego još potvrđjuje vjerodostojnost i starinu tih spomenika. Zanimivost ove službe nutkaše me, da ju objelodanim, ali ne samu, nego uzpore-

---

¹ Prof. Matija Mesić godine 1863 u Tisućnici slovenskih apostola sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, str. 67—84, iznio je na svjetlo ovu službu polag jednoga novljanskoga časoslova, i to s dotičnim izvješćem i s razlikami, koje se opažuju u istoj službi u jednom časoslovu rimskom i u Brozićevu.

РАСЭ ЭУСВУ+ РАШЭЭЭ ЭЭФЭЭЛТ+ АББЭЭРЭЭТЭР+ УЭТШРЕ ЭЭБ+УЭЭ,
 ББ+УУ+ РБАГЭЭЭЭБЕР+ЭЭЭ БББББ+ ФЭЭЭЭФ+.¹

Ostromirovo jevangjelje, što godine 1056—57 ćirilski napisao djakon Grigorij za Josipa Ostromira, posadnika u Novom, i rođjaka Kijevskega vojvode Izjaslava, ima: .ди мѣсаца фреквара: памать прѣподобнаго дѣхента уоудотворѣца и прѣподобнаго отьца нашѣго константина философа нареуенаго въ урмиуство имениа кѣрнала.²

Izbornik, godine 1076 ćirilski napisan, spominje sv. Ćirila: послочманты жнтѣа скатааго васнана и скатааго Јоанна, златоуостааго и скатааго кѣрнала философа.³

I u ohridskom ćirilskom apostolu XII vieka naznačena je uspomena sv. Metuda na 6 travnja: въ тожде день поун блаженъ отецъ нашъ Меодие архиепископъ моравескъ, оунтель словенскоу дзыноу.⁴

U četverojevangjelju, pisanom god. 1144, na 6 travnja štije se: памать отьца меодѣа архіепископа моравска.⁵

U minejih XII vieka oba su brata skupa spomenuta: скатыма оунтелема словенскоу дзыноу кѣрнала философа и блаженаго меодии.⁶

¹ Assemanov ili vatikanski evangelistar. Iznese ga na svjetlo dr. Franjo Rački, s jezikoslovnom razpravom prof. Vatrosl. Jagića. U Zagrebu 1865. str. 186 i 191. Ovaj jevangelistar razređen je po grčkom obredu.

² Остромирово евангеліе 1056—57 год. съ приложеніемъ греческаго текста евангеліи и съ грамм. объясн. изданное А. Востоковымъ. Санктпетербургъ 1843. list 265.

³ Izbornik Svjatoslavov, koji sadrži tumačenja jevangjelja, apost. itd. bi napisan god. 1073 na pergameni, na celom listu, 266 listova u dva stupca. Razdijeljen je na dvie česti, od kojih druga počimlje s 129 listom. Pisa ga djak Joan za velikoga kneza Svjatoslava. Odlikuje se od Ostromirova jevangjelja po tom, što uvedena bi u nj ruska m. bugarske recenzije, pa i drugimi osobnostmi. Iznađe ga K. Kalajdović g. 1818 u Voskresenskoj novojerusalimskoj biblioteci. V K. Kalajdovič: Ioannъ Eksархъ Болг. 1824. str. 102—104.

⁴ O древней письменности Словянъ. В. И. Григоровича, str. 62, 94, i moja čitanka staroslovenskog jezika u Zl. Pragu 1864. str. VIII, br. 7.

⁵ Četverojevangjelje g. 1144, koje neprekidno sadrži najprije čitav tekst jednoga, onda drugoga, za tim trećega i četvrtoga jevangjeliste. Sastoji iz 260 listova, al od 229 lista do konca pisano bi XIII—XIV vieka. Prvi mu dio pisan u Krilosu, mjestu blizu Galića, s toga Kriloškim ili Galičkim bi i prozvano. Pisac bješe jeromonah Timotej. Sada se čuva u synod. bibl. u Moskvi. V K. Kalajdovič: Ioannъ itd. str. 104—105.

⁶ Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ. И Срезневскаго. I—XL. Санктпетербургъ, 1867. Выпускъ II, XV, str. 59, 3.

СТАВЪДНИИ МАРИЦАЕМЪАГО МИРИЛА ФІЛОСОФА, И МЕТОДИИ БРАТА ЕГО, ОУЧИТЕЛЯ СЪЩА СЛОВЕНЬСКОМУ АЗЫКОУ. И ТВОРИТЬ ЖЕ СЯ ПАМАТЬ ІЮ .s. АПРІЛА МЪСЕЦА. И ВЪ КЪЛЫИ ЦРЪККЕИ ПРАЗНУЮТЬ ВЪ ДЕНЬ ПАМАТЬ ІЮ. А О SV. CÍRILU ПАРОСЕ: ОУСПЕ ѿ ГОСПОДИ СЪ МИРОМЪ . . . . ДОУИЖЪ ВЪ РАЦА БОГОУ ПРЪДАКЪШЕ ПРИЕМЪ ЦАРЬСТВО НЕБЕСНОЕ. ¹

Panonska legenda o sv. Kostantinu, t. j. Círilu, iz rukopisa XV vieka, ovo za njega kaže: мѣсеца феррара въ .дї. днь житіе и живиѣ блаженнаго оуучителя нашего константина философа прьваго наставника словенскоу азыкоу. А на крају жица (pogl. XVIII): поун ѿ господи . . . . и покелн апостолнкъ въстемъ грѣкомъ, нже бѣхоу въ римѣ, такожде же и римлянкѣмъ, съ сѣтфами съшѣдшемъ се пѣти надъ нимъ. и сътворише прохождение емоу, икоже быше сътвориши самомуу напѣ, еже и сътворише . . . . положише и въ гробъ, о десноу страдоу олтаря, въ црѣккѣи свѣтаго климента, ндеже идуеше многа уюдеса бывати, нже видѣше римляне боле приложише се скетымн его и уѣсти, и наивсаше иконоу его надъ гробомъ его, идуеше скетити надъ нимъ днь и ноцъ, хвалеше бога прославляющаго тако, нже его славетъ. U dodatku k istoj legendi polag drugoga lavovskoga rukopisa o bratu mu Metudu, štije se: по том же освещше прѣестнаго и богоноснаго мѣодіа на архиепископство; а malo ponіže: поун о господи . . . . и приложи са ко ѿтѣцемъ смѣ, ко лѣрамоу, іислакоу, інаковоу . . . . ²

A legenda o sv. Metudu odmah u naslovu nazivlje ga: блаженнаго ѿтца нашего и оуучителя мѣодіа архиепископа моравьскаго. А на крају (pogl. XVII): на рокахъ же іертискахъ поун . . . . сътворише и слоужбоу церкокнуоу латыньскы и грецескы и словенскы, сътребениша и положиша къ съборити црѣккѣи. и приложи са къ ѿтѣцемъ своимъ, патриархомъ, пророкомъ и апостоломъ, оуучителемъ и моученикомъ. ³

I pohvala o sv. Círilu napisana od njegovga učenika, Klimenta, veličkoga biskupa († 916) svetim ga nazivlje. Evo njezinâ naslova: ПАМАТЬ И ПОХВАЛА СКАТОМУУ КИРИКОУ, ОУУЧИТЕЛЮ СЛОВЕНЬСКОМУ АЗЫКОУ. А на крају међу осталими: поун же с миромъ о господа . . . и бысть . . . . со всьми скетымн сообѣщникъ славетъ божи. ⁴

¹ Ovu legendu s razpravom dade utištit dr. Ivan Šafarik u Glasniku društva srb. slov., svez. XVI u Beogradu god. 1863 na str. 34 i slied. Ista legenda bi iste godine latinicom pretiskana od J. J. u časopisu Mus. kral. česk., sv. II, str. 219—221.

² P. I. Šafařk. Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův. V Praze 1851.

³ Ondje.

⁴ Ondje.

Njeki stari Mineji oba imena donose na 11 svibnja. ¹

U Sečeničkom ljetopisu, napisanom okolo god. 1501, štije se: **въ лѣто „стѣ. (6360=852) написаше се наша словеса скетымъ кырилломъ философомъ и оуунтелиемъ болгарскаго крѣпка.** ²

Psaltir, što I. Zagurović god. 1569 dade tiskat u Mletcih: **дл. (Фекрогарин) прѣподобнаго отца нашего азѣнтѣа и свѣтаго кырила философа оуунтелеа словенскаго.** ³

Bolandove daščice (Tabulae Bollandianae), godine 1628, na 14 veljače predočuju Ćirila filozofa i Slovenom apostola. ⁴

Osim slovenskih svjedočanstva imamo i grčkih.

Tako rečena bugarska legenda iz žića Klimenta, veličkoga biskupa, sačuva nam dosta svjedočanstva. ⁵ Evo kako se o njih izražuje: **τυχόντες οὖν τοῦ εὐκταίου τούτου χαρίσματος ἐξευρίσκουσι μὲν τὰ Σθλοβενικὰ γράμματα, ἐρμηνεύουσι δὲ τὰς θεοπνεύστους γραφὰς ἐκ τῆς ἐλλάδος γλώσσης εἰς τὴν βουλγαρικὴν, ποιοῦνται δὲ σπουδὴν τοῖς δεξιτέροις τῶν μαθητῶν παραδόναι τὰ θεῖα μαθήματα· οὐκ ὀλίγοι γάρ τῆς διδασκαλικῆς αὐτῶν πηγῆς ἔπινον, ὧν ἔγκριτοί τε καὶ τοῦ χροῦ κορυφαῖοι Γοράδος, τε καὶ Κλήμης καὶ Ναοῦμ καὶ Ἀγγελάριος καὶ Σάββας. Ἐπεὶ δὲ καὶ Παῦλον ἐγίνωσκον τοῖς Ἀποστόλοις τὸ εὐαγγέλιον κοινωσάμενον, τρέχουσι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν Ῥώμης, τῷ μακαρίῳ Πάπᾳ τὸ ἔργον τῆς ἐρμηνείας τῶν γραφῶν ἐμφανίσοντες, ἐκατημύθηθη ἐπ' αὐτοὺς, καὶ μὴ εἰς κενὸν ἔδραμον. ὁ δὲ τηνικαῦτα τοῖς ἀποστολικῶς ἐμπρέπων θρόνοις Ἀδριανὸς, τὴν τούτων ἀποῦσας ἔλευσιν, ἐχάρη μὲν χαρὰν μεγάλην σφόδρα· ἐκ μακροῦ γὰρ τῇ βροντῇ τῆς περὶ τῶν ἁγίων φήμης καταπληττόμενος ἐπόθει καὶ τὴν ἀστραπὴν ἰδεῖν τῆς ἐν αὐτοῖς χάριτος, . . . ἀλλὰ τὸ ἱερατικὸν ἄπαν σὺν τῷ παρευρεθέντι ἀρχιερατικῷ προσλαβόμενος ἐξῆλθεν εἰς τὴν τῶν ἁγίων συνάντησιν, τὸ τοῦ σταυροῦ τε σημεῖον προπορευόμενον**

¹ Undecima Maii solemniter recolitur memoria ss. Cyrilli et Methodii apud Slavos in oriente et meridie degentes, puta Russos, Bulgaros et Serbos. Cur autem hanc diem elegerint difficile dictu est; id tamen antiquitus factum esse testantur menologia Slavonica aevi remotioris (Men. Kal. Prol. Hor.) Annus ecclesiasticus graeco-slavicus editus anno millenario sanctorum Cyrilli et Methodii Slavicae gentis apostolorum seu commemoratio et breviarium rerum gestarum eorum qui fastis sacris graecis et slavici illati sunt. Scripsit Joannes Martinov, Cazanensis, presb. Soc. J. Bruxellis, typis Henr. Goemaere 1863. VIII et 388. V. str. 125 i 126.

² Šafařík. Památky dřevn. pis. jihosl.

³ Psaltir, što Jerolim Zagurović god. 1569 dade tiskat u Mletcih.

⁴ J. S. Assemani Kalend. eccl. univ. T. I, pag. 7.

⁵ Vita S. Clementis episcopi Bulgarorum. Graece edidit Franciscus Miklosich. Vindobonae 1847.

αὐτοῦ κατὰ τὸ εἰωθὸς ἔχων . . . . ὡς δὲ καὶ τὸ ἔργον ἐμφανισθεῖη τῷ Πάπα, καὶ τὴν τῶν γραφῶν ἐν γλώσση μετὰθεσιν κατασκέψαιτο, ἀποστολικὸν οὖσαν γέννημα· οὐκ εἶχεν ὁ χρῆσαιτο τῇ χαρᾷ· ἐμακάριζε τοὺς ἀνδρας, παντοίοις ὀνόμασιν ἀνεκάλει, πατέρας, ἐπικόθητα τέκνα, χαρὰν οἰκείαν, στέφανον πίστεως, δόξης καὶ κάλλους ἐκκλησίας διάδημα.¹ Ἄ οὐ Κύριλοβј smrti: καὶ τὸ πνεῦμα μὲν τῷ Θεῷ τῶν πνευμάτων παρέθηκε, σῶμα δὲ ἐκεῖνο τὸ πρὸ τῆς φυσικῆς νεκρώσεως τῆς προαιρετικῆς ἀπολαύσαν ὕμνοις ὑπὸ τε τοῦ θεοῦ Πάπα καὶ τοῦ κλήρου παντὸς φιλοτιμηθὲν ἐγκατετέθη τῷ ναῷ Κλήμεντος, Κλήμεντος ἐκεῖνου τοῦ τῷ κορυφαίῳ τῶν Ἀποστόλων Πέτρῳ πεφοιτηκός καὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ σοφίᾳ τὴν ἑλληνικὴν, οἷον δεσποίνῃ δούλῃν, καθυποτάξαντος· καὶ δέχεται τὸν φιλόσοφον ὁ φιλόσοφος, ὁ μέγας διδάσκαλος τὴν τοῦ λόγου φωνὴν προσλαμβάνεται, ὁ τῶν ἔθνῶν καθηγητὴς τὸν τὰ λοιπὰ ἔθνη φωτὶ τῆς γνώσεως φωτίζοντα εἰσοικίζειται· ἐπισημαίνει δὲ καὶ Θεὸς, προσμαρτυρῶν τῷ Κυριλλῷ τὴν ἐκδεχομένην δόξαν ἐν οὐρανοῖς, καὶ τὰ φαινόμενα τῶν μὴ φαινομένων ποιεῖται κήρυκας· δαιμῶντές τε γὰρ τῇ σοφῷ προσελθόντες ἰάσεις εὗροντο, καὶ πολλαῖς ἀλλοίαις νόσοις ἢ τοῦ ἁγίου πνεύματος χάρις μάλιστα ἐλάτειρα γέγονεν ἅμα τε γὰρ τις ἢ τῇ σοφῷ προσίει ἢ τοῦνομα ἐπικαλοῖτο τοῦ θεοφόρου τούτου πατρὸς, καὶ τῆς τοῦ λυκούργου ἀπαλλαγῆς μέτρον τὴν πίστιν εὗρισκεν, ὅθεν πολλὸς ἐν τοῖς Ῥωμαίων στόμασιν ὁ Κύριλλος ἔκειτο, καὶ πλείων ἐν ταῖς ψυχαῖς· . . . Ἀλλὰ Κυριλλῷ μὲν οὕτως ἢ τελευτῇ καὶ τιμῇ καὶ παρὰ τοῦ θειοτάτου Πάπα καὶ παρὰ Θεοῦ τετύχηκε.² Οὐ εν. Metudu: ταῦτα καὶ πλείω τούτων εἰπὼν

¹ Ovo latinski prevedeno ovako glasi: Nacti igitur hanc optatam gratiam excogitant slovenicas literas, et divinitus inspiratas scripturas e graeca lingua in bulgaricam vertunt et magno cum studio acutioribus discipulis tradunt sacras doctrinas. Non pauci ex eorum doctrinae fonte biberunt, quorum praecipui sunt et chori coryphaei: Gorasus et Clemens et Naum et Angelarius et Sabbas. Cumque etiam Paulum nossent cum apostolis evangelium contulisse, currunt et ipsi Romam, beato papae opus interpretationis scripturarum ostensuri, quod feliciter successit iis, incassum cucurrere. Nam qui eo tempore apostolicam ornabat sedem Adrianus, auditio illorum adventu laetatus est gaudio magno valde; e longinquo enim tonitru sanctorum fama percussus cupiebat et fulmen videre gratiae, quae in illis erat . . . sumpto secum omni sacerdotio cum praesenti tunc apud illum episcopatu sanctis obviam processit, signo crucis, ut mos est, praelato . . . Cum opus ostenderetur papae, et ipse scripturarum versionem apostolicum esse fructum cognosceret, non habebat quod prae gaudio faceret; beatos praedicabat viros, omnigenis nominibus vocabat, patres, desideratissimos filios, gaudium suum, coronam fidei, gloriae et decoris ecclesiae diadema. Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method und der slawischen Liturgie. Von Dr. J. A. Ginzl. Leitmeritz 1857. Anhang I. str. 32—40.

² Et spiritum quidem deo tradidit (Cyrillus), corpus vero eius hymnis a divino papa et a clero omni honoratum sepultum est in templo s. Cle-

τὸ πνεῦμα τοῖς δορυφορήσασιν αὐτὸν ἀγγέλοις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς φυλάξασιν ἄγειν δέδωκε, τέταρτον μὲν πρὸς τῷ εἰκοστῷ ἔτος τῇ ἀρχιερωσύνῃ ἐμπρέπας, πολλῶ γὰρ μόχθῳ καὶ κόπῳ οὐ τὴν ἑαυτοῦ μόνον ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἄλλων σωτηρίαν κατεργασάμενος· οὐ γὰρ ἐσκόπει τὸ ἑαυτοῦ ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι, καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τοῦτο ἔων μόνον, ὃ τοὺς ἄλλους ὠφέλει. ¹

Grčka legenda o spomenutom sv. Klimentu, koja bila je već tri puta utištena ², navadja ovo: πρῶτος (Κλήμης) μετὰ τοῦ θεοῦ Ναοῦμ, Ἀγγελάρου καὶ Γεράσου τὴν ἱεράν μετ' ἐπιμελείας ἐξεδιδάχθη γραφὴν, μεταγλωττισθεῖσαν συνεργεῖα τῇ κρείττονι πρὸς τὴν ἐνθάδε Βουλγάροις διάλεκτον ὑπὸ Κυρίλλου, τοῦ ὡς ἀληθῶς θεοσόφου καὶ ἰσαποστόλου πατρὸς καὶ πρώτου σὺν Μεθοδίῳ τῷ πάνυ διδασκάλῳ θεοσεβείας καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τῶ Μυσῶν ἔθνει. ³

Iz ovih i još kojih spomenika doznaje se, da istočni Sloveni za rana svetcima proslaviše naše apostole, da se uspomena sv. Ćirila slavljaje na 14 veljače, a sv. Metuda na 6 travnja, a obojici za-

mentis, Clementis illius, qui apostolorum coryphaeo Petro convixit et Christi sapientiae hellenicam uti dominae servam subiecit. Et excipit philosophum philosophus, magnus magister verbi vocem percipit, formator gentium eum, qui reliquas gentes luce cognitionis collustraverat, in sua recipit. Significat etiam deus testimonio Cyrillo captam in coelo gloriam, et apparentia non apparentium facit praecones. Nam etiam a daemone occupati, ad feretrum accedentes, sanitatem invenerunt, multique aliis morbis gratia sancti spiritus expellens facta est flagellum. Simul ac quis ad Cyrilli feretrum accessit aut nomen invocavit huius θεοφόρου patris, doloris discessus mensuram fidem inveniebat, unde multus in Romanorum ore Cyrillus erat et magis etiam in eorum mentibus. Atque Cyrillo quidem talis mors, et talis honor a divinissimo papa et a deo contigit. Pom. djelo.

¹ Haec et plura hisce quum dixisset, spiritum angelis, qui eum stipaverant omnibusque in viis custodierant, ducendum tradidit, postquam quatuor et viginti annos episcopatum ornaverat, multo labore et aerumnis non solum suam sed etiam aliorum salutem operatus; non enim sua spectabat, sed multorum ut salvarentur, et per dies noctesque huic soli vivens, quod aliis esset salutem. Pom. djelo.

² Památky hlholského písemnictví. Vydal Pavel Josef Šafařík. V Praze 1853. str. LVII—LX.

³ J. Curtius latinski prevadja ovako: primus (Clemens) cum divino Naum et Angelario et Goraso sacram scripturam strenue edoctus est, translata ope superiore in dialectum Bulgaris illarum regionum propriam a Cyrillo, patre vera dei sapientia pleno et apostolis equiparando, et initio quidem una cum Methodio summo pietatis et verae fidei magistro apud Mysorum gentem.

jedno na 11 svibnja ili na 6 travnja, dočim je u Srba u staro vrijeme njihova svetkovina bila na 25 kolovoza.

4. Na zapadu takodjer bili su za rana štovani naši apostoli, i imamo pri ruku svjedočanstva još iz IX vjeka, t. j. iz istoga doba, u koje oni življahu. Ova svjedočanstva napisana su koja latinski, koja staroslovenski, i koja hrvatski.

Počimljući s prvim latinskim spomenikom, s legendom italičkom, kako je zvaše Dobrovsky ¹, a pravi joj je naslov „Vita cum translatione s. Clementis papae et martyris“, a potiče od IX v., ta kaže nam bistro za sv. Ćirila, al o Metodovoj smrti nema u njoj spomena. Medju ostalimi ova su u toj legendi zanimiva: dormitionem accepit (Constantinus, Cyrillus) in domino sextodecimo kalendas martias. Praecepit autem apostolicus, ut omnes tam Graeci quam Romani clerici ad exequias eius accurrerent cum psalmis et canticis, cum cereis et thuris odoribus et non aliter ei quam ipsi quoque apostolico funeris honorem impenderent. A poniže: et concurrente cleri ac populi maxima frequentia cum ingenti laetitia et reverentia multa, simul cum locello marmoreo, in quo quidem illum praedictus papa (Adrianus II) condiderat, posuerunt in monumento ad id praeparato in basilica B. Clementis ad dexteram partem altaris ipsius, cum hymnis et laudibus, maximas gratias agentes deo: qui in loco eodem multa et miranda operatur ad laudem et gloriam nominis sui, per merita et orationes sanctorum suorum etc.

U Anastasija rimskoga knjižničara, a upravo u predgovoru k carigradskomu IV saboru godine 869, o sv. Ćirilu, koji bijaše već

¹ Ovu legendu imaju Bollandovci u „Acta sanctorum“ na 9 ožujka, a uzeše je iz rukopisa učenoga Duchesne, gdje nošase ovaj naslov: Incipit translatio corporis s. Clementis martyris et pontificis. Učeni izdavatelji drže, da je po svoj prilici napisa biskup Gaudencij ili Gauderik, iz Veletra (Veletri), koji bijaše suvremenik slovenskih apostola, i bi na VIII obćem saboru god. 869. Svakako ova legenda pisana koncem IX, il početkom X vieka, (u njoj štije se: quae nos, ut meminimus, quae vidimus, et legimus colligentes transcripsimus), obstojala je već koncem XI vieka, jer kažu Bollandovi, da stožernik biskup Lav oštjanski (Leo ostiensis) imaše je pred očima. V. Acta sanctorum Martii a Joanne Bollando s. J. colligi feliciter coepta, a Godefrido Henschenio et Daniele Papebrochio eiusdem s. J. aucta, digesta et illustrata. Tom. II. fol. Antverpiae 1668 pag. 14. Ovu je legendu naći i u: Ginzel, Geschichte der Slawenapostel Cyrill und Method und der slawischen Liturgie. Leitmeritz 1857. str. 13 und Anhang str. 19.

umro, ima sljedeće: Qui (Photius) quum a Constantino philosopho magnae sanctitatis viro, fortissimo eius amico, increpatus fuisset etc.¹

U poslanici caru Dragutinu Čelavomu godine 875: Denique vir magnus et apostolicae sedis (drugi štiju: vitae) praeceptor Constantinus philosophus, qui Romam sub venerabilis memoriae Hadriano iuniore papa venit, corpus s. Clementis suae sedi restituit etc.²

Lav iz Ostije (Leo ostiensis † okolo god. 1114) veli: Corpus ipsum (s. Clementis) a Cyrillo Slavorum episcopo inde sublatum et Romam delatum . . .³

Martin Fuldski (Fuldensis) takodjer piše: Anno domini DCCCLVIII, Nicolaus primus, . . . Pontificem (sic) assumitur CVII post Petrum, sedit autem annos IX, menses II dies XX . . . Huius pontificis tempore sanctus Cyrillus Slavorum apostolus corpus sancti Clementis mari siccato, ubi in Trisoria in mari proiectum fuit, afferens Romam portavit, ibique a papa honorifice in ecolesia sua se pultum fuit.⁴

Legenda popa Dukljanskoga (god. 1143—1153) ima: itaque Constantinus vir sanctissimus . . . literam lingua sclavinica componens etc.⁵

Moravska legenda, sastavljena okolo XIV v.: sanctus Methudius . . . fraternum corpus (Cyrilli) . . . secum versus Moraviam voluit deportare. Cumque iam per aliquot dies corpus sanctum secum portasset in via etc., te malo za tim za istoga Metuda veli, da bijaše: „vir sanctus, beatus Methudius“, a brata mu tielo „corpus sanctum.“⁶

Češka legenda, što nije nego početak njeke legende o sv. Ljudmili, i potiče od XIV vjeka⁷, kaže za Ćirila, da je „sanctus“.

U izpravi 21 studen. g. 1347, kojom Dragutin IV rimski cesar i češki kralj, utemelji slovenski manastir u Novom gradu, što se drugče Emaus zvaše, do Zlatnoga Praga (Neopragensis civitas), gdje uz dopust pape Klimenta VI nastani Benediktinaca, privedenih iz Tkonskoga manastira u Dalmaciji⁸, ili iz omišaljškoga na otoku

¹ Ginzel. Pom. djelo.

² Catalog. SS. lib. X. c. 98.

³ Ginzel pom. djelo. Anhang str. 5—11.

⁴ Perz. Monum. Germ. SS. I 343—415.

⁵ Presbyteri Diocleatis regnum Slavorum. V. Lucii: De regno Dalm. et Croatiae libri sex. Amstelodami 1666. str. 439—443. Rački je o vriednosti ovoga ljetopisa pisao u Književniku, časopisu za jezik i povjest hrv. srb. God. I. U Zagrebu 1864.

⁶ Ginzel pom. djelo. Cod. str. 12—18.

⁷ Ondje str. 19, 20.

⁸ D. Farlati Illyrici sacri Tom. VIII, str. 296.

Krku¹, ovako se štije: *Domino famulantes divina officia in lingua slavonica dumtaxat . . . debeant futuris temporibus celebrare*; za crkvu pak toga manastira kaže se, da bude: *ad honorem dei, beatissimeque Marie virginis matris eius ac gloriosorum Jeronymi prefati, Cirullique, Methudii, Adalberti et Procopii patronorum dicti regni Boemie etc.*²

U predgovoru naredbi Ivana olomuckoga biskupa, god. 1380, čita se: *Beatissimi et gloriosissimi confessores Christi et episcopi Cyrillus et Methodius, patres et apostoli et patroni nostri.*³

Ivan Dubrav, Olomučanin, biskup († 1553) u svojoj povjesti Češke (lib. II, pag. 28) veli: *obierunt tunc Romae ambo Moraviae praesules Cyrillus et Methodius, claraque in obitu et post eum sanctitatis addiderunt miracula.*

Rimski mučenikoslov na 9 ožujka ima: *in Moravia sanctorum Cyrilli et Methodii, qui Slavorum gentes apostolicis laboribus ad Christi fidem perduxerunt.*⁴

Stožernik Baronius u svojih opazkah k rimskom mučenikoslovu⁵ kaže: *porro iidem Romae morientes miraculis clari sepulti sunt, quorum reliquiae etc.*

Jakov Coletti u *Illyricum sacrum* na 9 ožujka ima: *ss. Cyrilli et Methodii*; a u biljezkah: *iis tamen gens Slavonica et Illyrica ritum debet divina officia ipsorum lingua a Romanis pontificibus probatum; et digni maxime sunt, qui summo honore ab Illyricis hominibus colantur, habeanturque veluti principes nationis totius patroni.*

Napokon živući papa Pij IX druge godine svojega vladanja u okružnoj poslanici 6 siečnja 1848, što je namieni iztočnjakom (*ad orientales*) ovako se izražuje: *sed et in sequenti etiam tempore et longo plurium saeculorum intervallo, florere in orientalibus nationibus episcopi, martyres, aliique sanctitate ac doctrina praestantissimi viri, quos inter communi totius orbis praeconio celebrantur*

¹ A. Theiner: *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*. Romae 1868. T. I, c. III, str. 79.

² Ginzel pom. dj. Cod. str. 94—96. Rimsko-slovenska služba bješe upotrebljavana u tom Emauskom samostanu samo do husitskih bojeva.

³ Ginzel pom. dj. str. 13, bilj. 3.

⁴ *Martyrologii romani Gregorii XIII jussu editi, Urbani VIII et Clementis X auctoritate recogniti etc. editio novissima*. Romae 1845.

⁵ *Observationes in Martyrol. rom. Romae 1630, str. 125.*

d. koji je u ljubljanskoj licealnoj knjižnici pod br. II. C. 164^{1/2} iz XV vieka: *УХВЕСПІНЪ С МЭУУЖУПЪЗЪ ЗДРУЖУУ*.

e. koji je u propagandinoj knjižnici u Rimu, a pisa ga između god. 1435—1450 pop Marko na Luci u sv. Luke (u bivšoj ninskoj biskupiji, sada u senjskoj), koji misal XV vieka bijaše u Dobrinju na krčkom otoku: *УХВЕСПІНЪ С МЭУУЖУПЪЗЪ ЗДРУ*.

f. koji je u vrbničkoj župnoj crkvi a bi pisan g. 1456: *УУК-УПІЗРУУЗРК МЖХЗРЗЛК УХВЕСПІНЪ С МЭУУЖУПЪЗЪ ЗДРУ*.

g. koji je u istoj crkvi, a bi pisan god. 1463: *УХВЕСПІНЪ С РВЗ-ХХКЪ ЗДРУ*.

h. koji je tiskan god. 1483: *УХВЕСПІНЪ С МЭУУЖУПЪЗЪ ЗДРУУУУУУ-РЗЛЖ С УУК-УПІЗРУУЗРК МЖХЗРЗЛК*.

i. koji bje tiskan god. 1528 u Mletcih ima: *УХВЕСПІНЪ С МЭУУЖУ-ПЪЗЪ ЗДРУЖУУ С УУК-УПІЗРУУЗРК МЖХЗРЗЛК*.

Časoslovi imaju ili u koledarjih, ili u litanijah imena naših aposto-
stola, a njeke i njihovu službu.

Časoslovi, koji u koledarjih il među službami (in proprio
sanctorum) napominju naše svetce na 14 veljače, jesu:

a. koji prošloga vieka bijaše u župničkoj crkvi saljskoj, a spa-
daše na XIV viek imaše, uspomenu svetih Ćirila, Metuda i Valen-
tina, kao što ima Karaman u razpravi: Considerazioni itd.¹

b. odlomak, koji se prošastoga vieka nalažao u crkvi sv. Mi-
hovila na Zaglavi (na velikom otoku, Insula magna, Isola grossa)
u zadarskoj nadbiskupiji, gdje služahu tretoredci sv. Frane. U
njem, kao što kaže rečeni Karaman, bila je služba sv. Ćirilu i Me-
tudu na 14 veljače.

c. koji je u rimskoj propagandinoj knjižnici, a bi pisan g. 1379,
i sadrži proprium de tempore, ima: *УУК-УПІЗРУУЗРК УХВЕСПІНЪ*
С МЭУУЖУПЪЗЪ.

d. koji je u ljubljanskoj licealnoj knjižnici pod br. II. C. 161^{1/2},
a sadrži proprium sanctorum: *УХВЕСПІНЪ С МЭУУЖУПЪЗЪ ЗДРУЖУУ*
С УУК-УПІЗРУУЗРК МЖХЗРЗЛК.

¹ Toliko za časoslov saljske crkve koliko za odlomak Zaglavske, o kojih govori Karaman, nastojao sam, ne bi li ih gdje god našao, al ih nema ni u tih crkvah, od kojih druga je zapuštena, niti u selih cieloga toga otoka, u kojem obadjoh sve kuće, gdje je bilo knjiga, ili se spominjalo, da je negda u njih bilo popova, i to pošto ih već po mojem preporučivanju obadjoše njeke djaci.

Koji napominje samoga sv. Metuda, moravskoga nadbiskupa, a to na 6 travnja, jest časoslov XIV v. pod br. 11 slovenskih rukopisa carske pariške knjižnice.¹

U litanijah spominje sv. Ćirila jedini časoslov g. 1396 s riečmi: *Ωρωωωωω ωωωωωω ωωωωω ωωω ωωωω.*²

Spomen dakle naših apostola u obće na zapadu slavio se je na 14 veljače, t. j. na god smrti sv. Ćirila. Ako jedini pariški časoslov u koledaru donosi spomen samoga Metuda, i to na 6 travnja, dan u koji on umrie, to bi svjedočilo, da su taj dan svetkovali njega samoga uspomenu u kakvoj župi ili biskupiji, premda je mogao spisatelj toga časoslova cjeća tjesnoće prostora pisati jedno na mjesto dva imena.

Zadarsko-pašmanski časoslov, što nam se čitav dohranio, nema ni u koledaru pomena naših svetaca. Za tiskane misale g. 1507 (?) i 1531, ne mogu ništa reći, budući, da iztisci, što su u mene, a što se prvoga njih tiče, jedini je dosele poznat, baš su i u onom kraju okrnjeni, gdje se je to moglo naći.

Što misali i časoslovi utišteni u Rimu nemaju u koledarih, razlog je ovaj, što se nije smjelo u njih uvrstiti, nego samo svetce obćega rimskoga koledara, t. j. koji su se po svoj katoličkoj crkvi častili, i kojim je bila u časoslovu osebna služba, ili napokon što-vani bijahu u cijeloj Dalmaciji, kao n. p. sv. Jerolim.

časoslova, da mu je dodao nove službe, od kojih njeke bit će sam i pre-veo, da je popravio jezik t. j. pohrvatio ga više nego je bio u rukopisih toga vieka. Što prvi list ima zabilježenu godinu *·Ϡ·Φ·M·Ϡ·* = 1562, a bilježka pri kraju nosi godinu *·Ϡ·Φ·M·Ϡ·* = 1561, po mojem mnienju imalo bi se ovako tumačiti, t. j. da knjiga, počimljući od psaltira t. j. od prvoga tabaka naznačena brojkom *Ϡ* = 1, bila je utištena god. 1561 i da tiskanje trajalo je do mjeseca marča (ožujka) sljedeće godine 1562, a da sve što aliedi do konca, i najakolen koledar predstavljen cijeloj knjizi, bi dovršeno sljedeće godine, koja bude i zabilježena, t. j. godine 1562, tako da ovi časoslov imao bi se držat, da bi utišten god. 1561—62. Što Le-Long piše, da ovi časoslov bi pretiskan u Rimu god. 1621 i 1629, nitko ne zna, da je gdje vidio cigli koji otisak.

¹ Les manuscrits slaves de la Bibliothèque impériale de Paris par le P. Martinof d. C. d. J. avec un calque. Paris 1858, str. 98.

² Mnogi su držali, da spisatelj toga časoslova bijaša rodnom iz Omiša (Almissa), i to s velike sličnosti imena rodna mu mjesta, koje se zove Omišalj (Castromusela, Castel Muschio) na krčkom otoku. Za njimi i ja sam ga u Chrestomathiji na str. XIX spomenuo kao rodjena u Omisu (Vito ex Almissa). V. što napisa J. Črnčić u zagrebačkom Kat. listu g. 1859, br. 43 i 44

Pij papa IX prigodom svetkovanja tisućnice naših apostola, t. j. god. 1863 naredi, da se odsele njihova godišnja svetkovina slavi na 5 srpnja, a ova se promjena uput izvršila u Slovenaca, u Čeha, u Moravljana, u Slovaka, i u prekovelebitskih Hrvata.¹

6. Svetkovanje goda naših apostola ne ostade pri jedinom upisivanju njihovih slavnih imena u koledare, ili u povjestničke knjige, nego se još osobite službe ovršivahu u crkvah.

I povraćajući se na istok, medju službami valja nam razlikovati službe, koje sadrže pohvale i molitve, od onih, u kojih su zgoljna štenja, koja bi se čitala, il pjevala medju timi pohvalami, il prije, ili za njimi.

Službu o svetih Ćirilu i Metudu u prvom smislu imaju mnogi rukopisi XI i sljedećih vjekova, a iz nekijh od njih dali su je učeni ljudi tiskat.² Službe u drugom smislu valja razlikovati u štenja, koja se i legendami zovu, i u tako rečene pohvale.

¹ U Rimu u crkvi sv. Jerolima bi svetkovana tisućnica naših apostola cielu god. 1863 po pozivu 28 dec. 1862 uzvišenoga Kostantina Patrizi biskupa Porta i sv. Rufine, obćega vikara nj. svetosti. Za njim se je poveo zadarski nadbiskup Petar Dujam Maupas, čim izdade poziv na svetkovanje tisućnice, koje se je učinilo 2 ožujka god. 1863 u stolnoj crkvi pjevanom misom, koju je sam obslužio, te za njom pjevao pjesan: Te be boga hvalimo. Nad velikimi vratima spom. crkve bijaše napis latinski:

Cyrillo. Et. Methodio.
 Archiepiscopis.
 Patronis. Coelestibus. Salutaribus.
 Quorum. Beneficio.
 Gentes. Slavicae. Plurimae.
 Veteri. Superstitione. Rejecta.
 Christianam. Sapientiam. Agnovere.
 Humanis. Divinisque. Litteris. Exc. Sunt.
 Jadrenses. Corde. Laetantes.
 Anno. Millesimo.
 A. Fausto. Felici. Utriusque.
 Thessalonica. In. Pannoniam. Adventu.
 Solemnia. Et. Gratiarum. Actiones.

² Službe o slavjanskih apostolih po grćkom obredu izdao je iz bugarskoga rukopisa XIII vjeka V. Grigorovič god. 1862 u učenih zapisicijh imper. Kazan. universit. pa opet god. 1865 u Kyrillo-Methodievskom sborniku u Moskvi, u kojem za njom po rusk. ruk. iz mineja za fevralj XII vjeka (Nr. 164) bi opet navedena ona o sv. Ćirilu, ali s objasnjenij istoga Grigoroviča i A. V. Gorskoga. Najzad god. 1867 J. Sreznevsky izdao je

Između štenja ima tako rečenih panonskih legenda, jedna o sv. Kostantinu, rečenom Ćirilu, a druga o sv. Metudu.¹ Najstariji rukopis, koji sadrži legendu s pohvalom o sv. Ćirilu, kako je već poznato, nije nego iz XV, a oni, u kojem ima legenda o sv. Metodiju, dolazi iz XVI vieka.²

polag istih rukopisa i polag šest drugih onu istu o sv. Ćirilu u Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ. I—XL. Санктпетербургъ. Выпускъ III, XXVIII str. 65—78. Тропар (от пелень) i kondak (твердымъ оумомъ) ima i Zagurović u psaltiru tiskanom u Mletcih god. 1569, a bili su poznati i Karamanu, koji ih latinski navadja u svojim Considerazioni pod br. II bilj. (d), i koji ovako u tom jeziku glase: Troparium. A teneris unguiculis sapientiam loco sororis tibi elegisti, cum praeclare eam vidisses in forma virginis castae: hanc igitur amplectens, ornasti animam tuam, ingeniumque aureis eius monilibus. — Item canticum. Firmo ingenio et adeo inspirato studio, tamquam praeclaris radiis illustrasti et permeasti orbem ad instar sideris lucens, sancte Cyrille, seminasti verbum Dei in septentrione, in occidente et in oriente, plurimos illuminasti. Hinc habes fiduciam ad Christum, non cessa orare pro omnibus nobis. Kulczinski: Specimen ecclesiae Ruthenae. P. I. XIV Febr.

¹ Ove dvie legende iznadje prof. Gorsky, rector moskovske duh. akademije, u staroslovenskom ćirilskom rukopisu XV vieka, a godine 1843 priobči njihov sadržaj u VI knjizi časopisa: Москвитянинъ br. 6, str. 406 do 434, što godine 1846 V. Hanka prevede i daje tiskati u Časopisu Česk. Mus. sv. I. str. 5—33. Osim ovih dviju legenda našasta bi i pohvala o sv. Ćirilu. Legende biše prozване panonske, što se odmah s početka sudilo, da je barem jedna od njih u Panoniji sastavljena. Obje legende s pohvalom dade tiskati Šafařík u djelu, kojemu je naslov: Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův. V Praze, 1851. Izdavatelj cieni, da je Kliment, velički biskup, Metodov učenik, u Bugarskoj prvu napisao zajedno s pohvalom, dočim za drugu veli, da bi napisana u dolnjoj Panoniji od drugoga Metodova učenika Gorazda. I Rački se u tom slaže sa Šafaříkom, samo što drži, da taj učenik ne bijaše Gorazd. Gorsky, Bodjansky, Ůndol i Lavrovsky pripisuju obje legende s pohvalom spomenutomu Klimentu, koji po Lavrovskom imao je imati pred očima tako rečenu talijansku legendu. Osim pet rukopisa, koji sadrže istu legendu o sv. Ćirilu, a bili su poznati Šafaříku kad dade tiskati obje legende, sljedećih godina našlo se je još drugih s istom legendom i s pohvalom, ili bez pohvale, pa opet drugih s jedinom pohvalom. Za Šafaříkom objelodani legendu o sv. Ćirilu Miklošić u Chrestom. palaeosl. Vindobonae 1861; a pohvale M. Pogodin u Квряло-Мее. Сборн. Москва 1865 iz dva rukop. sbornika XIII i XV vieka, i Sreznevski iz sbornika XIV v. s razlikami, koje se opažaju u drugom XV. V. Свѣдѣнія и замѣтки itd. Санктпетербургъ 1867.

² Obje legende imaju u sebi dokaza vjerodostojnosti. Šafařík o prvoj od njih ovako se izrazuje: „Bud' jak bud', život náš, na vzdor pozdějším

Spomenute službe, budi pohvale u obširnóm smislu, budi štenja ili legende, budi li pohvale u užjem smislu, sadrže njeke podatke o žiću naših apostola, za koje iz drugih izvora nije se znalo, te tako i razsvjetljuju i potvrđuju događaje iz ovih još prije poznate. Za njihovu starinu svjedoče izvanjski i unutrnji dokazi.

obnovam a vstavkam některých rukopisův, chová v sobě důkazy, že pochází od blízkého svědka všech činův a podjetí sv. Konstantina.“ A o drugoj ove su mu rieči: „bez rozpaku za pravdě podobné přijmouti můžeme, žeť on (životopis) puvodně sepsán byl . . . v nedlouhém čase po úmrtí sv. Methodia, ještě před konečným pádem říše moravské.“ Dümmler (Ueber die Glaubwürdigkeit der pannonischen Legende, str. 151) takodjer ovako sudi drugu legendu, koje latinski prievod po Miklošiću imaše pred očima: „Unsere Legende in Allgemeinen, wenn wir sie mit unbefangenen Blicke betrachten, macht ganz den Eindruck einer schlichten und ungeschminkten Darstellung wirklicher Thatsachen.“ Hrvatski reklo bi se ovako: „Razmatramo li našu legendu prostodušno, ne obazrevši se na nje iztočaj, takav nam je s nje utisak, kao da je ono priprosta i istinita pripoviest zbivših se doista učina.“ A malo poniže (str. 155): „Ohne Zweifel aber ist der auf uns gekommene Text nur die Uebersetzung eines ursprünglicheren, wofür sich u. a. auch dies als Beweis anführen lässt, dass das den Russen unbekanntes Wort Messe, so oft es vorkommt, durch einen besondern Zusatz erläutert wird. Nach der Meinung des Herrn Prof. Miklosich war jener Urtext griechisch, wofür Satzbau und Redewendungen Zeugnis ablegen.“ Što u hrvatskom prievodu glasilo bi ovako: „Nema sumnje, da tekst, što nam se je dohranio, prievod je izvornijega teksta, a dokaz je tomu, što kadgod je u njoj rieč o misi, Rusom nepoznatoj, sve ima osobit dodatak, da stvar razbistri. Po mnenju gosp. prof. Miklošića onaj izvorni tekst bio je grčki, jer to posvjedočava sastav stavaka i zakreti govora.“ Wattenbach ne samo jednako sudi o istoj legendi, nego još i obširnije se bavi: „So gehört jetzt zu unsern wichtigsten Quellen über das Leben des Methodius eine altrussische Legende, welche Miklosich für eine Uebersetzung aus dem Griechischen hält, und der Sprache nach erst in 14. Jahrhundert setzt. Erhalten ist sie nur in einer Handschrift des 16. Jahrhunderts; dem Inhalt nach aber gehört sie ohne alle Zweifel noch ins neunte Jahrhundert, denn sie kann nur unter den pannonischen Slovenen und vor dem Sturze des mährischen Reiches, unmittelbar nach dem Tode des Methodius geschrieben sein. Ebenso alt ist auch ein nur in altserbischer Sprache des 14. Jahrhunderts erhaltenes Leben Konstantins. Von den vertriebenen Schülern des Methodius müssen diese Legenden nach Bulgarien mitgenommen, und so für die Nachwelt gerettet sein.“ A prevedeno hrvatski: „Tako ide u red naših najznamenitijih izvornjiga, što se bave Metodovim životom, staroraska legenda (staroslovenska legenda, ali porušena), za koju Miklošić cieni, da je prievod iz grčkoga, a da, po jeziku sudeć je, bila je napisana XIV stoljeća. Dohranila nam se je jedino u rukopisu XVI stoljeća, ali sadržina joj je takva, da je imala bez dvojbe nastat u IX stoljeću, i da

7. Službe rimskoga obreda u latinskim časoslovih ponajviše ne imahu ništa vlastita do same molitve i tri ili šest štenja na jutrnji. Molitva bijaše jednaka il ponješto različna u svih službah, a štenja ili su se razlikovala, il se i dan danas još gdje god razlikuju. ¹

U starih rukopisnih i utištenih časoslovih za Češku i Moravsku ima šest štenja, kojim je početak: *Quem ad modum*, zadnja rieč: *hymnizari*, a jesu iscrpena iz legende, koju Dobrovsky nadje u nekome Passionalu god. 1436, i u mnogo drugih rukopisa ces. dvorske bečke knjižnice. Ista se štenja nalaze u časoslovu gnesnenske biskupije utištenu u Mletcih god. 1511. Lucij vidio je u časoslovu za Poljsko svećenstvo štenja, u kojih se naši apostoli predstavljaju kao sinovi Konstantina filosa (Cyrillus et Methodius fratres, Constantini Thessalonicensis cognomento philosophi, civis Constantinopolitani erant filii). Bolandovci opet druga su štenja našli u nekome starom rukopisnom časoslovu olomučke biskupije, kojim ovaj bijaše početak: *Beatus Cyrillus, natione Graecus, tam latinis, quam ipsis Graecorum etc.* od kojih se odlikuju ona, koja rečeni Dobrovsky piše, da je vidio u dva časoslova. ²

Dan današnji gnesnenska biskupija ima ona ista štenja, koja vidje Lucij u spomenutom časoslovu, dočim biskupije češke, moravske, ugarske i bečka, a do godine 1859 i šibenička, imale su ista štenja, koja su se započinjala riečmi: *Cyrillus vitae sanctitatis rerumque gestarum gloria etc.*, jer godine 1860 šibenička uvede druga štenja ³, kojih prve rieči jesu ove: *Cyrillus*

---

je mogla napisana biti jedino u panonskih Slovenaca, i prije propasti moravske države odmah po Metodovoj smrti. Jednako star je opis Kostantinova života, koji nam se je dohranio samo u starosrbskom jeziku (t. j. u staroslovenskom ali posrbljenom) XIV vieka. Moralo se dogoditi, da otjerani Metodovi učenici odnesoše sobom u Bugarsku ove legende, te ih ovako spasiše za potomstvo. "Die slawische Liturgie in Böhmen und die altrussische Legende vom heil. Wenzel. Breslau 1857. Aus den Abhandlungen der histor. phil. Gesellsch. in Breslau. B. I.

¹ V. službe vlastite tim biskupijam (*Officia propria*).

² *Cyrill und Method der Slaven Apostel. Ein historisch-kritischer Versuch von J. Dobrowsky, Prag 1823, u Abhandlungen der k. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. VIII B.*

³ *Proprium sanctorum ab apostol. sede pro dioec. Sibenicensi adprobatum. Bassani 1860. Propr. miss. de sanctis ab apost. s. pro dioec. Siben. adprob. Bassani 1860.*

et Methodius germani fratres Thessalonicenses exacta adolescentia etc. Krčka također biskupija god. 1853 novu službu uvede i za misu i za časove. U ovoj pjesan na večernju počimlje: Ignotos graderis visere Chazaros, ona na jutrnje: Summi, Methodi, Bulgarorum principis, a ona na pohvale: Plausibus vobis celebrent Moravi. Tri štenja za drugu noćnicu: Cyrillus, ante Constantinus dictus, et Methodius germani fratres Thessalonicae senatorio genere orti, exacta adolescentia etc. Spretnice i otvjete također su vlastiti.¹

8. Sad o službah istoga rimskoga obreda napisanih staroslovenskim jezikom i glagolskimi slovi.

Misnu vlastitu službu namienjenu našim svetcem ima jedini rimski jevangjelistar u drugom dielu (glagolski napisanom), al od nje samo dva štenja: jedno iz staroga a drugo iz novoga uvjeta, dočim u misalih u užjem smislu nema ni toga.²

Ako li pak nema ništa u misalih, ima il bilo je podosta u nekih časoslovih. Izmedju ovih neki imaju vlastitu službu već poznatu, a jedan drugu vlastitiju nepoznatu. Prvu g. 1863 priobćenu prof. Mesićem u Tisućnici slov. apostola, sadrže sljedeći časoslovi: jedan rimski³,

¹ Proprium sanctorum ab apost. sede pro dioecesi Veglensi adprob. et illustrissimi ac reverendissimi d. d. Barth. Bozanich ep. Vegl. jussu editum. Bassani 1853.

² Evangelia slavice quibus olim in regum Francorum oleo sacro inungendorum solemnibus uti solebat ecclesia Remensis, vulgo Texte du Sacre. Lutetiae Parisiorum 1843.

³ Ova knjiga od oko 400 listova u dva stupca u 4. bi pisana prije godine 1387, jer najstarija u njoj bilježka druge ruke nosi tu godinu. Sadrži drugi dio rimskoga časoslova, t. j. psaltir, obće i vlastito svetcem, dočim prvi dio, vlastito o vremenu s koledarom ima druga knjiga također od oko 400 listova u 2 stupca u 4., koja bi svršena god. 1379. Objekte se čuvaju u knjižnici rimske propagande. Karaman u svojih Considerazioni (N. XXXVI), gdje ih opisuje, za onu, koja nosi bilježku g. 1387 veli, da je imala biti pisana poslje g. 1389 s toga, što po računu Raf. Levakovića za koledarom ima vlastiti oficij (crkvenu službu) pohoda B. D. M., ali možda nije uvidio, jesu li kašnje dodati bili listovi, koji ga sadrže, kao što je dodato i zadarsko-pašmanskomu časoslovu. O istoj pa knjizi ovo rečeni Karaman piše: „Sotto li 14 febbraio sono uniti li tre santi Cirillo e Metodio e Valentino. Gl' Inni e le sei Lezioni variano in qualche termine dagl' Inni del Breviario di Sale e dalle lezioni di quello di Zaglava.“ V. izvješće o putovanju kroz Dalm. u Napulj i Rim itd. od

jedan novljanski ¹, i brozičev (tiskan god. 1561—62); drugu jedan ljubljanski.

Ove druge službe, koju sadrži jedan od glagolskih časoslova licealne knjižnice u Ljubljani, sjetio se je o. Dragutin Parčić, toredac sv. Frane, kad g. 1864 listopada mjeseca pohodi tu knjižnicu, a u njoj što iz svoje ljubavi, što da pristane na moju molbu, pregleda glagolske rukopise. Dokaza mi on, da medju ovimi u jednom časoslovu ima služba naših apostola, i donese mi priepis prvoga redka pjesni, što ide u večernju. Uzporediv taj redak s početkom pjesni na večernju u brozičevu časoslovu, dosjetih se, da te pjesni niesu jednake, te slutih namah, da će po svoj prilici biti u cijeloj službi prama onoj službi razlike. I niesam se prevario, jer umoljen od mene g. Fr. Levstik, tadašnji tajnik slovenske Matice u Ljubljani, prepisa mi cielu tu službu, te nadjoh je sve drugče složenu, nego li je ona druga, rimskoga, novljanskoga i brozičeva časoslova.

Rukopisni časoslov, gdje se ova služba sadrži, zabilježen je u knjižničnom kazalu znakom II. C. 161^{1/2}, a na hrbtu zavitka, kojim bi ne odavna ukoričen, štije se: *Officium sanctorum*, što valja koliko: *proprium sanctorum*. Sadržaj mu je dakle samo služba svetiteljem, što se kroz godinu svetkuju, i po tom ima biti treći dio cieloga časoslova po rimskom obredu. Tko zna, gdje su ostale česti, pa i jesu li ikad bile napisane? Visok je časoslov 8^{1/4} palca, širok 5^{1/2}, a u oba stupca, što ih je na svakoj strani ima po 35 redaka. Prve su mu rieči ove: **ΠΡΑΞΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΑΠΟΦΥΣΙΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ**. **Ρη οβρη ηκομωερερεη** itd.

Iv. Kukuljevića Sake. u arhivu za povjestnicu jugosl. knj. IV. 1857, str. 370 i 371; i Dvie razprave: *Slovinski sv. Jerolim u Rimu*, itd. napisa dr. Iv. Črnčić u Trstu 1868, str. 16 i 17. Isti gosp. Črnčić iz prvoga iz opisanih časoslova prepisao mi je pjesan na večernju i prvih šest štenja.

¹ Ovak časoslov pisan na liepu kvieru u veličini velikoga lista, ima do 998 strana; pismo mu je sve jednako i vrlo krasno. Počimlje s ovimi riečmi: **ΠΡΑΞΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΑΠΟΦΥΣΙΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ** itd. a završuje se sa službom na dan sv. Teodora mučenika. Čuva se u Novom u crkvi sbornoga kapitula, a pisa ga na Grobniku pop Martinac rodod Lapčanin, i to za remete sv. Marije pod Novim. Pisanje trajalo je od godine 1493 do 1495. Službu naših apostola, koja se nalazi na str. 811—814, prepisao je M. Mesić, te je uvrsti u Tisučnicu slovjenaskih apostola Ćirila i Metoda. U Zagrebu 1863, str. 76—84. Za ovi časoslov doznalo se je pokad Fr. R(ački) opisa ga u br. 47 Katoličkoga lista god. 1857.

lag istoga Karamana piše ¹, da odlomak prastaroga časoslova crkve sv. Mihovila na Zaglavi imaše na 14 veljače službu na njihovu čast, al ne kaže, kako počimaše. Dobrovsky takodjer polag istoga Karamana, u djelu: *Cyrrill und Method* ² spominje taj odlomak; pa na drugom mjestu kaže, da stari glagolski časoslovi dalmatinskih glagoljaša sadržavahu vlastitu službu o tih apostolih. Evo kako se on izrazuje: „selbst bei den Glagoliten (Slawischen Priestern nach römischen Ritus) in Dalmatien, ward Cyrrill und Method nebst Valentin am 14. Febr. gefeiert, wie es ihre alten Breviere, die Matth. Caraman Erzbischof von Zara in seinen Considerazioni N. XXXIV anführt, ausweisen,“ t. j. „i kod Glagoljaša (slovenskih svećenika rimskoga obreda) u Dalmaciji svetkuju se Ćiril i Metud zajedno sa sv. Valentinom na 14 velj., kako svjedoče njihovi stari časoslovi, koje zadarski nadbiskup Matija Karaman navadja u svojim Considerazioni“. I malo niže: „in den Lectionen wird Method Erzbischof genannt, nicht aber Cyrrill. In der Hymne heisst es: Du glorreicher Vater, unser Lehrer (Meister) Cyrrill,“ što hrvatski znači: „u štenjih Metud se nazivlje nadbiskupom, a ne Ćiril. U pjesni zove se: Ti preslavni otče učitelju naš, Ćirile“. Njeki dakle od tih starih časoslova sadržavahu jednu, a drugi drugu od dviju spomenutih služaba, koje Karaman bit će vidio, po svoj prilici, kad bi svoju državu kao pastir pohodjao. Što veli, da je Metud, a ne Ćiril, u štenjih prozvan nadbiskupom, to spada samo na rimsku, novljansku i brozićevu službu, od kojih rimska i brozićeva odmah u prvom štenju zovu Metuda nadbiskupom, a nov-

ruke štije se na 138 listu: **ПѢСЬ СВЯТЫХЪ АПОСТОЛѢВЪ СЪВЪЩАНІЯ СЪ СВЯТЫМЪ ДУХОМЪ**. Ima mise na čast prisv. Trojici i na Tielovo. — Drugi misal zabilježen ovako: II. C. 164^{3/4}, sastoji sada iz 193 lista, koji su dugi 8 1/4'', široki 5 3/4'', svaka strana u dva stupca razdieljena ima 32 redka. Pismo je maleno, al jednako i točno; početna slova bez ukrasa. Nema mu početka, a prvi list od ostaviših počimlje s koncem poslanice za nedjelju prije one na mesopust. Koledar je na drugom kraju. Premda nema bilježke, po kojoj bi se moglo ustanoviti vrijeme, kad je pisan bio, il već upotrebljavan, il gdje; mješovit mu jezik svjedoči za kašnje doba. — U istoj knjižnici nalazi se još jedna glagolska knjiga, i ta medju rukopisi pok. B. Kopitara. Ova je rukopisna knjiga, zar dio časoslova, svakako pak psaltir, jer počimlje riečmi: **ПѢСЬ СВЯТЫХЪ АПОСТОЛѢВЪ СЪВЪЩАНІЯ СЪ СВЯТЫМЪ ДУХОМЪ**.

¹ J. S. Assemani *Kalendarium eccles. univ.* Tom. I.

² J. Dobrowsky: *Cyrrill und Method der Slawen Apostel.* Prag 1823.

dine di s. Francesco. Ivi conservasi un trammento di breviario non meno antico di quello della chiesa parrocchiale. Ambi d' una stessa lingua. Sotto li 14 Febraro contengono l' officio de' ss. Cirillo e Metodio. Quello della parrocchiale alli due santi unisce s. Valentino: questo de' regolari lo trasferisce nel dì seguente, ed ha le sei prime lezioni proprie di s. Cirillo. A gloria de' santi, ad istruzione del critico si traduce ad litteram l' intiero officio del breviario di Sale con le lezioni di questo di Zaglava: onde veder possa il sacrista di Ragusa, che s. Cirillo anco della chiesa Illirica è considerato non meno, che dalla Rutena, Padre, Maestro, Dottore, Apostolo degli Slavi, Luminare dei Boemi. " Po ovom opisu, i po prievodu služaba tih knjiga, što poput bilježke dodaje, jasno se razabira, da Zaglavski odlomak sadržavaše službu, kakvu imaju časoslovi: rimski, novljanski i brozićev, i da saljski, ako njeka izuzmemo, imaše onu, što ima ljubljanski.

Isti Karaman opisjuć glagolski misal propagandine knjižnice, koji je pisan prije god. 1387, veli: „L' interna coperta della prima tavola contiene le orazioni de' ss. Valentino, Cirillo e Metodio; e quella della secondo ha un' antica leggenda. Li caratteri si dell' una che dell' altra sono più antichi del messale stesso.“ Sva je prilika, da obadva komada kvira priliepljena na tih daščicah bit će bila jednoga, te istoga časoslova, i s toga da stara legenda (antica leggenda) na drugoj od njih bit će se odnosila na molitve priliepljene straga prve daščice. Ta legenda ne bi imala biti bila ona zaglavskoga časoslova, Karamanu poznata, dali ona ljubljanskoga časoslova (t. j. dio onih šest štenja I i II noćnice), njemu nepoznata, i s toga prozvana „un' antica leggenda“ (= njeka stara legenda), koja, kako ćemo vidjeti, doisto jest dio njeke stare legende, mnogo prije pisan nego misal, na kojega drugoj daščici bila je priliepljena kao nevaljana. Netom ovo proštih, niesam truda požalio, dali obratio se prijatelju o. Dragutinu Parčiću u Rim, ali za ludu, jer il koncem prošloga ili početkom tekućega vieka taj misal s ostalimi glagolskimi knjigami propagandine knjižnice bi opet svezan, te otrgnute i propale obje daščice.

Ako je ovaj dio legende, po svoj prilici o sv. Ćirilu, propao, ne će biti možda propale legende ob obojici njih, koje god. 1852 čuvaše u glagolskom ruk. ces. dvorska knjižnica u Beču. I. E. Schmalder te godine spominjaše rukopis na pergameni iz druge polovine XIV vieka, koji sadržavaše dio staroslovenskoga časoslova

කපොෂ්ඨ ධර්ම ජනපදවලට පවරා දෙනු ලබන පිළිබඳව. ඒ පිළිබඳව. ඔහු විසින් මහ-
ජන, සහ විසින් මහජන වර්ග වර්ගයන් පිළිබඳව (ස පවරා දෙනු ලබන.)

සුභවප්ප (ධර්ම)

විශ්වාසයකු වන පුද්ගලයෙකු සහ ඔහුගේ, කුමන ආගමක් වුවද, ඔහුගේ ආගමයන්:
ආගම මත කැපවීම, ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්, ආගම මත පදනම් වන මතයන්,
ආගම සහ පවරා දෙනු ලබන පිළිබඳව ආගමයන්, සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්.
මනුෂ්‍ය වර්ග කුමන ආගමක්, පුද්ගලයෙකු වන පුද්ගලයෙකු සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්
ආගමයන් සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්. ඒ පිළිබඳව ආගමයන්, පවරා දෙනු ලබන
ආගමයන් සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්, සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්
ආගමයන්, ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්.

කෙසේ වුවද මෙය සඳහා. ඔහු විසින් ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන් සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්
ආගමයන් සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්. ආගමයන් සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්
ආගමයන්, සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්. ආගමයන් සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්
ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්. (ආගමයන් සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්.)

ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්

ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්. ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන් සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්
ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්.

ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්. ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්.

ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්. ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන් සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්
ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්.

ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්. ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්.

ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්. ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන් සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්
ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්.

(ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්). ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්.

ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්. ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්;

ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්. ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්.

සුභවප්ප (ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්)

ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන් සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්, සහ ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්
ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්.

⁴ Ducendo mereri regna coelorum = ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන් ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්.

⁵ Brozičev časoslov ima, ali u riedko: ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්, ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්
ආගමයන් මත පදනම් වන මතයන්.

ധനധനം ഹൃദയം കൈകൾ ഉൾക്കൊള്ളുക, ടി ഉൾക്കൊള്ളുക കൈകൾ കൈകൾ ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക.

കൈകൾ ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക.

(പ്രകാരം ഉൾക്കൊള്ളുക)

കൈകൾ ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക.

പ്രകാരം (കൈ) ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക.

കൈകൾ ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക.

പ്രകാരം (ടി) ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക.

കൈകൾ ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക.

പ്രകാരം (ടി) ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക.

ടി ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക.

ടി ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക.

(ടി ഉൾക്കൊള്ളുക)

ടി ഉൾക്കൊള്ളുക (ടി) (ടി)

ടി ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക.

ടി ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക.

ടി ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക. ടി ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക.

1. S. Cyrilli, Valentini et Methodii = ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക ഉൾക്കൊള്ളുക.

2 Ova i druge dvie antifone, koje sliede s odnosećimi se psalmi jednake su s onimi treće noćnice (t. j. na treće psalme) u novljanskom časoslovu.

3 S. Homilia Agemonis presbyteri. Mjesto možda pokračćenoga imena: ഉൾക്കൊള്ളുക, koje ima ljubljanski časoslov, pisac Salj. bit će stavio നവ്വം (!)

4 Karaman ne navodi prievod ovih štenja.

നീറ്റത്തു ഏറ്റവും. ലാതിനാർക്കു ക്രൈസ്തവർക്കു നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു,
ഒരു ക്രൈസ്തവൻ നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു
ഒരു ക്രൈസ്തവൻ നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു

നീറ്റത്തു ഏറ്റവും. ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു
ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു,
ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു,
ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു.

നീറ്റത്തു ഏറ്റവും. നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, നൽകുന്നതിന്നു
നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു,
നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു,
നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു.

നീറ്റത്തു ഏറ്റവും. ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു
ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു,
ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു,
ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു.

നീറ്റത്തു ഏറ്റവും. നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, നൽകുന്നതിന്നു
നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു,
നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു,
നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു.

നീറ്റത്തു ഏറ്റവും. നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, നൽകുന്നതിന്നു
നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു,
നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു,
നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു.

(ഒന്നു നൽകുന്നതിന്നു)

നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു.

(2) നൽകുന്നതിന്നു.

നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു.

നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു,
നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു,
നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു, നൽകുന്നതിന്നു നൽകുന്നതിന്നു.

¹ S. Treća antifona bit će ostatak kojegod prastare službe vlastite o sv. Valentinu. Mjesto nje ljubljanski ima vlastitu svetima Ćirilu i Metudu, koja latinski ovako glasi: Hi sunt duae olivae ex urbe Salona (pometnja m. Thessalonica), episcopi et magistri litterarum slovinicarum, et eruditi in litteris graecis et latinis, fructificantes bonitates fidei christianae, docentes et baptizantes nationes Bohemicas et instituentes in recta via populos gentiles.

² S. coelestibus = നൽകുന്നതിന്നു.

³ N. m. ovoga hvalospjeva, koji se i na jutrnji pjeva, S. ima drugi, i uprav onaj II službe, novljanske, na večernju, što bit će možda pisac te službe uvrstio, da mu bude podpunija, i po tom mal da ne sa svim vlastita.

⁴ S. nema: saeculi = നൽകുന്നതിന്നു.

(අග්‍ර පද්‍ය 3).

ඒවිකභවනකප්‍රක වීථි ගඟවෙහෙත්¹, ක්‍රියාත්‍යේක ගවළක, වර්ග² ග්‍රහ
ළක ප්‍රවේශවී, කැව³ ගඟව්‍ය ගවළක ප්‍රවේශක, කුසගව්‍ය ව්‍යවිච්ඡිත
ව්‍යවේශව්‍ය ගඟව්‍ය⁴, ග්‍රහ ගඟව්‍ය ප්‍රවේශවීකඟව්‍ය⁵ ගඟව්‍ය, ගඟවීකඟව්‍ය
ගව්‍යව්‍ය⁶. ව්‍යවේශව්‍ය ගඟව්‍ය⁶ ගඟව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ගඟව්‍ය ගඟව්‍ය
ඒවිකභවනකව්‍ය⁷ ව්‍යවේශව්‍ය, ව්‍යවේශ⁷ ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශ ගඟව්‍ය
ව්‍යවේශව්‍ය⁸ ගඟව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය. ව්‍යවේශ ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය⁹ ව්‍යවේශ
ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍ය, ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය. ව්‍යවේශ ව්‍යවේශ
ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍ය.

ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය. ඒවිකභවනක ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය
ව්‍යවේශව්‍ය¹⁰ ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය, ව්‍යවේශව්‍ය
ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය. ඒව්‍යවේශව්‍ය.
ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය
ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය.

(ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය.)

ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය. ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය, ව්‍යවේශව්‍ය
ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය.

ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය. ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය.
ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය. ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය, ව්‍යවේශව්‍ය
ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය.

ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය. ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය.
ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය. ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය.
(ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය. ඒවිකභවනකව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය.)
ව්‍යවේශව්‍ය. ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය
ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය.)
(ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය. ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය.)

¹ B. ගඟව්‍යවේශව්‍ය.
² B. ව්‍ය.
³ B. ව්‍යවේශ.
⁴ B. කුසගව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය.
⁵ Z. ut omnes glorificent nomen tuae potentiae, Trinitas = ග්‍රහ ගඟව්‍ය
ව්‍යවේශව්‍යව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය.
⁶ R. ව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය, B. ව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය, Z. et osculatus = ව්‍ය
ව්‍යවේශව්‍යව්‍ය.
⁷ B. ව්‍ය.
⁸ R. B. ව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය.
⁹ B. ව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය.
¹⁰ Četvrta antifona na pohvale u prvoj službi (po ljublj. časosl.) ima:
ඒවිකභවනක ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය ව්‍යවේශව්‍ය itd.

Oratio. Praesta quaesumus, omnipotens Deus, ut qui B. Valentinii martyris tui, et beatorum confessorum tuorum Cyrilli et Methodii festa colimus, ab omnibus malis imminentibus eorum precibus liberemur.

Invitatorium. Regem regum Dominum venite adoremus, qui ipse est corona sanctorum presbyterorum.

Hymnus. Pater sancte Cyrille, audi clamorem nostrum, doctor bone, et acceptum per te sit officium nostrum nocturnum.

Tuis meritis nostra peccata lava, subleva lapsum, depone potentes, exalta humiles et flentes solare.

Qui in mundo hoc illuxisti ut aurora, et tamquam sol circuisti orbem Christum praedicans et fraudem inimici persequens.

A te mirabilis honor Slavonicis sacerdotibus, commemorantes tuam doctrinam, tuis precibus ab aeterna poena libera.

Ergo laudantes precamur te, sancta Trinitas, qui a malo sumus conversi per verba beati Cyrilli, ut nobis des mercedem in paradiso. Amen.

(Ad primos psalmos).

Antiphona. Sancti sacerdotes Christi vineas plantaverunt secus decursus aquarum. Ps. 1. Beatus vir. — **Antiph.** Isti sunt viri misericordes, et fratres tres sancti, quos dominus elegit, et glorificavit. Ps. 2. Quare. — **Antiph.** Tu es gloria sanctorum tuorum, et susceptor eorum, tu qui exaltas in montem sanctum tuum. Ps. 3. Domine quid. — **℣.** Sacerdotes tui induant. **℞.**

Lectiones sex leguntur de pluribus confessoribus juxta veterem ritum in sancto evangelio.

℞. Isti sunt sancti sacerdotes Christi Cyrillus, et Valentinus, et Methodius, quorum beatis dectrinis corruscat ecclesia sicut sol et luna. **℣.** Haec est vera fraternitas, et vera societas.

℞. Haec vere est vera fides fraterna, et vitam saeculi huius bonis operibus ducendo mereri regna coelorum. **℣.** Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum.

℞. Isti sunt viri misericordes, quorum iustitiae oblivionem non receperunt, ideo regnant cum Deo, et Agnus Dei cum ipsis. **℣.** Corpora sanctorum in pace sepulta sunt et vivent nomina eorum in aeternum. Ideo. Gloria patri. Ideo.

(Ad secundos psalmos).

Antiph. Mirificavit dominus sanctos suos, et exaudivit eos clamantes ad se. Ps. 4. Cum invocarem. — **Ant.** Gloriabuntur omnes

sperantes in te domine, quia tu benedixisti sanctos tuos, et scuto bonae voluntatis tuae coronasti eos. Ps. Verba. — Ant. Per omnem terram gloria et honore coronasti sanctos tuos domine, et constituisti super opera manuum tuarum. Ps. Domine dominus noster. — *℣*. Sacerdotes tui. *℟*. Et sancti.

℟. Gloriosi sacerdotes Christi expectant in aeternum coronati ante dominum fulgentes in vestimentis, circumamicti stola gloriae. *℣*. Isti sunt, qui a domino ornati sunt coronis aureis fulgentes. — *℟*. Induit eos dominus vestimento salutis, et indumento sacerdotali circumdedit eos, ideoque stant in aeternum coronati ante dominum. *℣*. Induit eos dominus iucunditate magna, et gloriam dedit eis consequi aeternam. Ideoque. — *℟*. Ecce venit honorabilis dies sanctorum sacerdotum Christi Cyrilli, Valentini et Methodii, qui in mundo hoc semen vitae seminaverunt, et colligunt vitam aeternam. *℣*. Hi sunt viri iusti et veraces docti sanctis eloquiis pervenerunt in regnum coelorum. Gloria patri.

Antiph. Haec (b) est generatio quaerentium dominum, quaerentium faciem Jacob. Ps.

Domini est terra. — Ant. Ecce oculi domini super timentes eum, et super sperantes in misericordia eius. Ps. Exultate iusti. — Ant. Timete dominum omnes sancti eius, quia non est inopia timentibus eum. Ps. Benedicam domino. — *℣*. Elegit eos dominus sacerdotes sibi. Ad sacrificandum hostiam.

Secundum Mathaeum.

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, qui amat patrem, aut matrem plus quam me, non est me dignus, et reliqua.

Homilia Agemonis presbyteri.

℟. Dilectus sacerdos Christi magister noster Cyrillus transivit in vitam aeternam quem susceperunt angeli, archangeli, et omnis sanctorum societas. *℣*. Ecce vere honoratur omnibus vasibus coelestibus, qui hodie dispersit domum sancti sui corporis. — *℟*. Beatorum sacerdotum Christi Cyrilli Valentini et Methodii aeternam natiuitatem in coelis colimus, ut orationes eorum gloriosae perducant nos ad gaudium sempiternum. *℣*. Monent sancti sacerdotes Christi in vestimentis albis fulgentes in aeternum ante Deum.

Gloria patri.

Post nonam lectionem: Te deum.

Ad laudes et per Horas.

DV. SL.

A n t. Hi sunt sancti sacerdotes Christi Cyrillus et Valentinus et Methodius, quorum beata doctrina fulget ecclesia ut sol et luna. — **A n t.** Beatus Cyrillus permansit corpore virgineo, et Christo domino suo praestitit auditum, et in mundo permansit ut aurum purum, fulget operibus bonis. — **A n t.** Sanctus autem Valentinus dignus honore alti sacerdotii et omnis gloriae praecepta Christi adimplens, coram persecutoribus curvans caput suum sub gladium acutum obdormivit in domino. — **A n t.** Beatorum sacerdotum Christi Cyrilli, Valentini et Methodii aeternam nativitatem in coelestibus colimus ut orationes eorum gloriosae perducant nos ad gaudium sempiternum. — **A n t.** Gloria Christo regi, qui fideles servos suos ornavit indumentis gloriosis, et in porta coeli coronavit eos.

C a p. Reddidit deus mercedem.

H y m n. Laetare urbs superna, Hierusalem, gaude mater sancta ecclesia Sion, quia filii tui in multo decore apud ipsum regem altissimum habentur. — Sancti sacerdotes tui, domine, Cyrillus, Valentinus et Methodius gloriam saeculi spreverunt, ideo pervenire meruerunt ad perfecti sacerdotii gradum. — Ecclesia sancta mater ornatur ipsis, religiosi in ea gloriantur, omnis terra laudibus sonat, mundus gaudet et canit, de quorum commemoratione angeli choros ducunt. — Hi sunt sacerdotes tui, domine, qui seminaverunt terram sermonibus bonis, et sanctis scriptis. Hi colligunt vitam aeternam, quorum animas multitudo angelorum suscepit. — Hi effugerunt illecebras saeculi huius. O quam praetiosa est corona sacerdotalis, ad quam ii pervenire meruerunt praecincti stola alba, et induti vestimentis purpureis. — Largire nobis eorum honore frui Deus magne, Trine, qui es rex et dominator animarum et corporum nostrorum in aeternum. Amen.

Ÿ. Mirabilis Deus in sanctis suis.

A d B e n e d i c t u s. **A n t.** Ecce venit propria dies sanctorum sacerdotum Christi Cyrilli, Valentini et Methodii, qui in mundo hoc multa signa mirabilia demonstraverunt in nomine Christi.

O r a t i o ut supra.

S e q u u n t u r **C a p.** ad Horas in fine.

R u b r i c a: ad Vesp. Antiph. de laudibus. Psalmi de confessoribus pontificibus, et si placuerit dicere Antiphonas duplices, tunc dicent Psalm. Laudate Dominum omnes.

C a p i t. Reddidit Deus etc.

Ÿ. Sacerdotes tui. R̄. Et sancti.

Ad magn. Antiph. Hodie beatus Valentinus martyrio coronatus in coelestia transivit regna. Hodie sancti Cyrillus et Methodius translati sunt in vitam aeternam, per angelos Dei accepti sunt in gloriam.

Oratio. Praesta quaesumus, ut supra.

15. Prievod II službe, koja je negda bila u časoslovnom Zaglavskom odlomku.

Antiph. Mirabile est nomen tuum, domine, quoniam gloria et honore coronasti sanctos.

(L. I.) Beatos confessores et legis peritos Christi Cyrillum et Methodium hos duos fratres qui fuerunt in civitate Roma. Cum ingressus fuisset beatus Cyrillus in terram Bohemicam, et multa opera faceret philosophus superagnominatus fuit. Methodius frater eius archiepiscopus ab hoc non cessabat benefaciens et ministeria ecclesiastica in omnibus adimplens. R̄. Sacerdotes Dei.

(L. II.) Sed tamen beatus Cyrillus valde certabat errantium animas ad viam veritatis perducere: Libros vere slavonicos sacerdotes atque diaconos in Bohemica terra ordinavit. Hoc papa Romano magis volente propter christianitatem. Ut et ipsi infideles, qui olim fuerant, converterentur ad fidem. Quapropter de hoc multum laborem fecit sibi ipse. R̄. Juravit dominus.

(L. III.) In uno eodem instituto vitae permansit quinquaginta annos, regulando libros, et ministros Christi, qui slavonica famosa lingua ministeria peragerent. Cum multis latinis doctoribus in latina regione quaestiones habuit. Sed tamen apostolicus (il sommo pontefice) de philosopho bene sentiebat; eo quia omnia faciebat bona in domino. Et sic ductus a Spiritu sancto et a gratia Christi propulit diabolos de cordibus hominum. Et multos confundebat infideles convertendo ad fidem Christi. Utque appropinquavit tempus discessus eius ab hoc saeculo elevatis manibus suis ad coelum oravit ad dominum cum lacrymis dicens: Domine Deus, qui angelos tuos incorporeos in ministerium servasti tibi, coelum extendens, terram fundans, et omnia quae sunt de non esse ad esse perduxisti, qui semper facis voluntatem timentium te et custodientium mandata tua, exaudi orationem meam et fidelem gregem tuum. R̄. Inveni David.

(L. IV.) Ad quos me, Deus, praefeceras inutilem et indignum servum tuum, libera eos ab omni impia et pagana malignitate, et ab omni blasphemia et verbosa haeretica lingua loquente blasphemiam in te, et destrue haeticorum haeresim, et redde ecclesiae tuae multitudinem. *℞.* Sacerdotes tui.

(L. V.) Et omnes unanimes fac congregentur et conjunge homines unaminiter cogitantes in veraci fide tua, et veram confessionem inspira in corda eorum; et eloquia tuae doctrinae. Tuum enim est donum, si et nos indignos assumpsisti ad praedicationem Christi tui. *℞.* Isti sunt viri sancti.

(L. VI.) Beneficia autem facientia gratos tibi, quae mihi tradidisti, tamquam tua tibi trado; (dispone potentem dexteram tuam, ut omnes glorificent nomen tuae potentiae, Trinitas) et osculatus omnes osculo sancto, dixit: Benedictus Deus, qui non dedit nos in manus invisibilium hostium nostrorum, sed et laqueus insidiantium nobis contritus est, et libera nos de corruptibilibus. Hoc dicto obdormivit in domino. *℞.* Beati sacerdotes Christi Cyrillus et Methodius aeternam generationem colimus. Ut orationes eorum gloriosae perducant nos ad gaudium sempiternum.

16. Prievod prvih šest štenja I službe po ljubljanskom časoslovu.

(L. I.) Rastislaus autem, Moravorum dux, a Deo motus, consilium cum suis proceribus et cum Moravis iniit; misit ad imperatorem Michaelem, dicens: ex quo populus noster idololatriam rejecit, et Christianae religioni adhaesit, magistrum non habemus talem, qui nobis veram fidem Christianam notam faciat, ut et aliae regiones nos imitentur. Mitte ergo nobis, o domine, episcopum et magistrum; a vobis enim semper in omnes regiones bona religio exit.

(L. II.) Advocavit igitur imperator Constantinum philosophum, et notum hoc illi fecit, dixitque ei: Scio te defatigatum, o philosopho, sed necesse est, ut tu illuc pergas; hoc enim nullus alius perficere potest, sicut tu. Respondens autem philosophus: et lassus, debilisque corpore libenter ibo illuc, si habent litteras in sua lingua. Dixit ei imperator: Avus meus, et pater meus, et alii multi cum quaesiissent hoc, non invenerunt, quomodo ego possum hoc invenire? Philosophus vero dixit: Quis potest super aquam sermonem conscribere, et haeticum nomen sibi aquirere?

(L. III.) Respondit ei iterum imperator et cum Barda avunculo suo: Si tu vis, hoc tibi concedere potest Deus, qui et dat omnibus eum absque haesitatione deprecantibus, et aperit pulsantibus. Quum

discessisset philosophus, juxta primum morem in orationem incubuit, et cum aliis adiutoribus. Brevi autem Deus ei manifestavit, exaudiens preces servorum suorum, et statim litteris ad scribendum formatis coepit sermonem conscribere.

(L. IV.) Laetatus autem est de hoc imperator, et glorificavit Deum cum suis consiliariis, hac epistola scripta ad Rastislaum: Deus, qui unicuique dicit, ut ad veram intelligentiam perveniat, et meliorem normam aquirat; quum vidisset fidem vestram et curam, fecit et nunc nostris annis manifestans litteras in vestra lingua, quod olim non fuerat; sed tantum primis annis, ut et vos adnumeremini magnis nationibus, quae Deum sua lingua glorificant. Et illo misimus hunc, cui Deus manifestavit (litteras), virum honorabilem, et pium et valde eruditum, et philosophum.

(L. V.) Et hoc donum . . . accipientes, melius et aestimabilius omni auro et argento et lapide praetioso et superans divitias. Festinate cum eo cito et confirmate verbum, et ne rejiciatis toto corde quaerere Deum, et communem salutem, sed semper curate, ne pigritetis, sed sequimini veram viam, ut et tu, philosophe, postquam deduxeris eos tua cura ad Dei intelligentiam, accipias pro se mercedem illius, et in hac vita et in futura pro omnibus animabus, quae credere volunt in Christum Deum nostrum ex nunc et usque in finem, et memoriam tuam relinquo caeteris generationibus ad instar magni imperatoris Constantini.

(L. VI.) Quum autem pervenisset in Moraviam magno honore excepit eum Rastislaus, et quum collegisset discipulos, tradidit eos docendos. Brevi vero omnem ecclesiasticum canonem transtulit in slovenicam scripturam, docuit eos matutinum, et horas, et vespere et mysticum ministerium et apertae sunt juxta prophetiam aures surdorum et audierunt verba litteris signata, et clara facta est lingua murmurantium, et Deus laetatus est de hoc valde, diabolus vero confusus fuit.

17. Uzporedimo li dve navedene službe ljubljanskoga i novljanskoga časoslova, opažamo, da se na dva mjesta slažu. Ova su: četvrta antifona na pohvale u ljubljanskoj službi jednaka je s trećim rešponzorijem druge noćnice u novljanskoj službi; a antifona na veličit prve večernje jedna te ista je u objema službama.

Obje takodjer službe imaju štogod vlastita, a štogod iz obćega. U ljubljanskoj: pjesni na večernju i jutrnje, prvi rešponzorij prve,

treći druge, i prvi treće noćnice, sve antifone na pohvale, ona na blagoslovljen, i ona na veličit druge večernje, prvih šest štenja, a po što god i tri zadnja jesu vlastita, dočim psalmi s dotičnim antifonami, pametno iz njih iscrpenimi, jesu iz obćega za arhijereje, ostale antifone i rešponzoriji iz obćega mnogim svetcem, ili iz sv. pisma, ali s osobitim pogledom na trude naših apostola. Molitva obća je i drugim svetcem. ¹

¹ Dobrovsky u djelu: *Cyrril und Method piše: „Durch ein sonderbares Versehen werden diese Brüder mit Valentin verbunden, und in Kalender als drei Brüder aufgestellt“* t. j. „Po čudnovatom slučaju biše ova dva brata s Valentinom sdružena, i u koledaru kao tri brata pred stavljena“. Istinito je da koledari u nekih glagolskih misalih i časoslovih imaju zajedno Ćirila i Metuda s Valentinom, ali broj tih misala i časoslova, barem dan današnji, manji je od onih, koji u koledaru predstavljaju Ćirila i Metuda kao ispovjednike, a za njima Valentina kao mučenika. No i u kojemgod koledaru, u kojem su zajedno ta tri imena, lahko je poznati, da je to od same tjesnoće prostora, cjeća koje bi imena skraćivali, i onako ih zgoljna napisivali, kao što su učinili i s drugim svetci, koji su svetkovani u tri il u više zajedno. Isto se opaža i u latinskom koledaru, a to služi samim crkvenjakom da znadu kada je koji svetac, i je li mu služba u misalu, ili časoslovu, kojemu je koledar predstavljen. Što im je uspomena u isti dan, to je do toga, što sv. Valentin podnio je muku još god. 296, a katolička crkva na zapadu štovala ga za rana na 14 veljače, kako je vidjeti u *Sacram. Gelasii et Gregorii, Calend. Frontonis, Allatii*, pa buduć u isti dan umro sv. Ćiril, za to u koledarih slovinskih državâ ponajviše uvrstiše odmah pred ili za njim imena sv. Ćirila i Metuda a u kojemgod su ga i ispustili. Najposlije nije teško tumačiti kako u nekih antifonah, hvalospjevih itd., n. p. saljskoga časoslova, spominje se sv. Valentin, a imaju u njem dvie vlastite antifone istoga svetca. Kad se je na zapadu kod Slovena osobitim službami, i to slovenskimi, počela svetkovati uspomena naših blagovjestnika, i to na 14 veljače, na dan, u koji padaše uspomena mučeničtva sv. Valentina: u nekih biskupijah bit će podpometnuli mjesto službe o sv. Valentinu onu o sv. Ćirilu i Metudu, pa na pose učinili uspomenu sv. Valentina, što nam svjedoči I služba po ljubljanskom časoslovu, pa i II po brozićevu, u kojih za cielom službom, u kojoj nema imena sv. Valentina, molitva mu je. U drugih pak biskupijah s vremenom od službe o sv. Ćirilu i Metudu i od njeke prastare, a možda kratke, o sv. Valentinu jedno sastaviše. Ovo nam pred očuje I služba, koja je negda bila u saljskom časoslovu, koja i u molitvi, i u nekih otvjetih, i antifonah ima spomenuta sv. Valentina, pa ima mu u čast i nekih vlastitih antifona. Ime ovoga svetca, koje je u prvom hvalospjevu rimskoga i novljanskoga časoslova i u trećem saljskoga (u prievodu), kao i u nekih antifonah al neprikladno, bit će pisaoci samovoljno umetnuli.

U službi pak novljanskoga časoslova prva od dviju pjesnij vlastita je kao i treći rešponzorij druge noćnice, antifona na veličit druge večernje, i štenja prve i druge noćnice, dočim psalmi dielom su uzeti iz obćega za arhijereje, a dielom iz onoga za mučenike; napokon tri zadnja štenja iz obćega za arhijereje, a ostala iz sv. pisma, ili iz kojega obćega. Molitva je kao ona sv. Valentinu, i njekim drugim svetcem, n. pr. sv. Marku i Marćeljanu (na 18 lipnja), sv. Kuzmi i Domjanu (na 27 rujna); napokon poglavja na večernje, pohvale i časove uzeta su iz poslanice sv. Pavla k Žudijam.

Remski jevangjelistar za misu na čast naših apostola ima poslanicu izorpenu iz Mudrost-knjige (X, 17—21), i jevangjelje iz Matija (X, 37—42), i sudara se sa službom ljubljanskoga časoslova, jer poglavja na večernje, pohvale i časove izcrpena su iz istoga poglavja Mudrost-knjige, i zajedno sačinjaju tri diela onoga komada; pa opet homilia treće noćnice o istom je jevangjelju, kojega i početak navadja remski jevangjelistar.

18. Pregledajuć ljubljansku i novljansku službu, za tim i različite im dielove, ustavio sam se pri štenjih prve i druge noćnice, koja u starih časoslovih ponajviše sadržuju kratko žiće svetaca, na kojega čast napisana je služba.

I počam od ljubljanskoga imamo odmah u prvom štenju: *БѢ-
СЪ ПРАВОСЛАВІА* etc., za kojimi riečmi sljeduje poviedanje, kako Rastislav moravski knez poslanstvo odpravi (god. 863) u Carigrad k caru Mihajlu, da mu pošlje učitelja itd. Ovo, reklo bi se, da je kao uvod k opisivanju radnja sv. Ćirila i Metuda kod Slovenaca, da nam ne bi druga rieč: riečca *БѢ* (autem, vero) dala povod, da nagovieštamo, zar li, da niese po sreći ta štenja izcrpena iz obširnijega kojega žića naših apostola. Kako sumnjah, tako i bijaše; jer lativ se poznatih mi žića sv. Konstantina (Ćirila) i sv. Metuda, učenomu svietu proglašanih pod imenom *legendae pannonicae*, u prvoj od njih našao sam na dlaku sve, što nam ona štenja donose i upravo u XIV poglavju, i u početku XV. To poglavje s početkom sljedećega predstavlja znamenitu zgodu, t. j. kako je Rastislav pisao caru Mihajlu, da mu pošalje učitelja, koji bi moravski puk učio istinitu kršćansku vjeru, kako car zazva Konstantina (Ćirila) i ponukova ga, da podje u Moravsku, a Kostantin iza molitve izumje slovenska pismena, prevede crkvene knjige i nauči povjerene mu učenike. Komu bi na-

ьзъзъкъкъ. Пъзъ'позъ'рѣпозъ озъ
ш' рѣнаъ ордѣшърѣ жъпозъ'пъзъпозъ
ькъкъ, зъ позъкънаъ оуьпъ'чъзънаъ пп'ѣ-
зъзъкъпозъ зъзъпозъпозъ, зъ зъп'шъкъкъ
озъпозъозърѣзъ рѣ зъпозъзърѣпозъ, рѣ позъкъ
позъпозъзърѣзъпозъ, рѣ п'шъзъпозъ озъ,
рѣ къкъпозъ озъ позъ зъкъзъ'рѣзъпозъпозъ
позъпозъ, пъкъ зъ позъ, фъзъп'зъзъфъзъ¹, пъзъ-
позъпъзъзъ зъ позъпозъкъкънаъ' ппозъзънаъ
позъп'шъзъ зъкъкъпозъ', пъзъкъзъзъ озъпозъ
позъкъпозъпозъ позъзъ зъ пп' озъ позъкъ зъ
позъпъзъпъзъзъ зъ ѣкъ позъзъ пъзъзъзъ,
зъ зъзъпозъ позъзъпозъпозъ позъ зъзъозъпозъ
пъзъкъ рѣкъшъ зъпозъ'озъп'шъ зъ пъзъ позъкъ,
зъ позъкъпозъпозъ озъпозъ зъзъпозъпозъп'шъзъ
позъзъкънаъ зъзъзъпозъ, позъзъзърѣзъ позъ-
п'шъзъзънаъ зъзъ'озъзърѣпозъзъзъ зъкъкъзъ.

ѣ позъ рѣзъ (-зъ). Пъзъшъкъп'шъзъ п'шъзъ
зънаъ наъзъкъпозъ озъ позъп'шъзъзъзъ зъзъ-
позъзъ позъзъзъп' шъкъ зъкъозъпозъозъп'шъзъпозъ,
зъ зъзъзърѣзъ озъзъзъпозъ зъ пъкъ зъ зънаъ
зъзъзъпозъ. Пп' озъзъзъ п'шъзъ позъкънаъ зъзъ-
зъпозъзъ зъзърѣ позъзъп'шъзъзъ рѣ озъп'шъ-
позъзъзъзъзъ рѣзъ'наъ, рѣзъзъзъ ппозъзъзъ
зъ зъзъзъзъзънаъ зъ позъзъзъзъзъ² зъ позъ-
шъ'рѣнаъ озъп'шъзъп'шъзънаъ. зъ зъпозъпозъзъ-
зъзъ озъ позъ позъзъзъзъзъпозъпозъ зъзъзъзъ
зъп'шъзъзъзъ, зъ зъзъп'шъзъшъзъзъ зъ'рѣзъп'шъ-
рѣзъ озъп'шъпозъзъзъ, зъ зъзъзъзъ зъзъзъзъ
зъзъ зъзъзъ'рѣпозъ зъзъ. зъ зъзъкъ озъ
позъ'ѣпозъозъзъзъзъ зъ озънаъ позъзъп'шъзъ, къ
пъзъпозъп'шъ' озъ позъозъпозъзъзъ.

спѣшно, и оутрѣди рѣчь въсѣмъ
сръдцѣмъ къзыскати бога. ѡбщѣаго
спасенїа не ѡтрини, нь въсе по-
двигни не лѣтити се, нь ити се по
истиннымъ поуѣ, да и ты, прѣведь
не подвигомъ твоимъ³ въ божи
разоумь, прїимешн свою мьздоу въ
того мѣсто, и въ си вѣкъ и въ боу-
доушїи, зѣ въсе доуше, хощеще вѣ-
рорати въ хрїста бога нашего, ѡтъ
ныня и до конуины, и имать свою
ѡставляе проуїинь родомъ, подобь-
но великомуу царю коньстантиноу.

XV. Дошъдѣшюу же емоу морѣ-
вы, съ великою хьстїю прїеть его⁴
растислакъ, и оууенины съзърѣвъ и
въдасть ихъ оууенти. въскорѣ же
въсь црькожины уннь прїемь⁵, на-
оууи не оутрѣнннн и уасокѡмъ и
вѣтернн и павѣтерннннн⁶ и тинннн
слоуѣзъ. и ѡтѣрѣзоше се по про-
роуьскомоу словеси оушеса глау-
хыхъ, и оуслышаше кинжнѣа сло-
веса, и зъмыкъ всьмь бьсть гоуѣ-
нннннннн. богъ же възъвесели се⁷ о
семь, а дїаколъ постыдѣ се.

¹ Ovo bi kašnje dodato sasvim neprikladno, jer Mihail nagovara Rastislava, a ne Ćirila.

² Ispala je rieč: покпозззззззззз.

³ R. сконнь.

⁴ н.

⁵ R. преложн, н.

⁶ R. пета: павѣтерннннн.

⁷ R. возъмыси сѣ.

лестъ прогона, и поганскѣи мракъ и поганскоу людемъ осквѣща божественными логѣи. Za čudesa pak, naći je u panonskoj legendi, da je kad se iz Kršone vraćaše, gorku vodu u sladku pretvorio itd.

21. Kao čovjek radostan, što krčeć ledinu, naidje na nješto blaga, te tamo i amo po njoj kopa duboke jame, ne bi li sve blago iznašao u njoj sakriveno; tako i ja veseo, što u štenjih jedne i druge službe odkrih što ne bih bio slutio: latih se pjesni¹, antifona i rešponsorija, koji su u ljubljanskoj službi vlastiti, i to da ih prorešetam, i poznam kakve su naravi, kakva li izvora. I premda se je htjelo posla s prisposodobom, ne sustah, te i nadjoh, da su njeka bila izcerpena iz pohvale o sv. Ćirilu. Na pr. u pjesni na večernju ima: **РѢ ЗФЪЗВѢ ПППОЗЪМІ ПЪМЪХЪ РѢ КЪЗЪЗФЪМЪ ПЪМЪКІ РПЪЗПЪХЪ ПЪЗЪШЪ**, što se slaže s riečmi pohvale: **НА МЪМЪЦЪ ЕГО МКО НА ХЕРОУЕНМЪ ПОУМЪМЪ ДОУХЪ СВЪТЪМЪ**. — **ВѢСЪ ПП МЪМЪ РЪМІ ПЪМЪМЪ КЪМЪ ПЪМЪРЪЗЪЧЪКЪ**, **Ъ МЪМЪ РЪМЪРЪЗЪ ЗРЪПЪЗЪМЪ ППЪЗЪМЪРЪМЪ**, **КЪМЪМЪ ПЪМЪМЪМЪМЪМЪ**, **Ъ ППЪМЪМЪМЪ ПЪМЪМЪМЪМЪ** **ПЪМЪМЪМЪ**, a pohvala: **ОБЪТЕУЕ МКО СОЛИЦЕ ВСЕГО МИРА ПРОСЪМЪЩАА БЛАГОДОУХОВЕННЫМЪ ОУЧЕНІЕМЪ**, takodjer: **МКОЖЕ И ДЕМНИЦА**, pa malo niže: **И ПОД НЕБЕСНОУЮ (а не: ПОДНЕБЕСНОУЮ) ПРОМЪДША СТОПАМА СВОИМА ВЕС МІР ОСКАТНСТА**².

U drugoj antifoni na pohvali štije se: **ВѢМЪМЪМЪМЪМЪ МЪМЪМЪМЪ** **ПЪМЪМЪМЪМЪМЪ** **ПЪМЪМЪМЪМЪМЪ**, što pohvala drugimi riečmi pjeva: **МЪМЪ МЛАДА УМЪЦЪ СЪМЪЦЪ МКО АГРЕМЪ**, a služba istočnoga obreda dvjema riečma svjedoči: **ЖИТНЕ БЕСПОРОКА (= ВЕС ПОРОКА)**.

¹ Pjesni (hymni) niesu po pjesničkoj mjeri napisane, kao što niesu ni druge pjesni u glagolskih časoslovih i misalih sve do god. 1648, koje godine R. Levaković u časoslovu, a god. 1631 u misalu sve do jednoga na mjeru dotjerao, dočim u staroslovenskih knjigah grčkoga obreda ostadoše nepromienjene, t. j. u prostom govoru, o čem se Kopitar ovako god. 1843 izražāše: „Nam si proprius examines, videbis necdum esse absolutam ipsam librorum ecclesiasticorum ad graecos revisionem; meliorque hac in re est sors librorum glagoliticorum, metra latini breviarari e. gr. reddentium utcumque metricae, cum russici graecorum acrosticha tantum interpretentur quoad sensum, non reddant metricae ipsum graecum artificium.“ Proleg. histor. in: Evangelia slavice quibus olim in regum Francorum oleo sacro inungendorum solemnibus uti solebat ecclesia Remensis, vulgo Texte du sacre. Lutetiae Parisiorum 1843. Cap. VI, N. 52.

² Срв. **Ъ ПЪМЪМЪМЪМЪМЪ ПЪМЪМЪ РЪМЪМЪМЪМЪ ПЪМЪМЪ** Job. 1, 7. (= καὶ ἐμπερικατήσας τὴν ὑπ' οὐρανὸν πάρεμιν) u mojoj čitanki staroslov. jezika. U Pragu 1864 str. 57. U Mikloš. Lex. 1862—65 ima **МКОДЪ** m. tabulatum itd. ali ovdje je žen. spola od imenit. **МЪМЪМЪ** (= **РЪМЪМЪ**, **МЪМЪ**).

22. Što se sadržaja tiče, prva nam pjesan (na večernju) u kratko predstavlja Ćirila kao otca i učitelja, koji, budući mu srce užeženo svetim duhom, božije tajne odkri učnikom i češkemu puku, kroz kojega i svjetlost prosinu. Sveti duh kao na Kerubinu na njegovu jeziku prebi. Isti Ćiril obišao je okoliš zemaljski, i nasijao zemlju učenjem, kojim izčeznuše krivovjerci, i mnogi ostaviše zloću, s čega se on na nebu slavi. Takodjer u pjesni na jutrnje: vlast vražju progoni; od njega divna je dika slovenskim svećenikom, koji se njegova učenja spominju. I antifone na pohvale sve jednako uzvišuju naše svetce, čim ob obojici njih predočuju, da se njihovim dobrim učenjem svietli crkva, da Ćiril prebi djevac tielom, da poslušan bi Bogu; priličan čistomu zlatu, svietli dobrimi deli. Za oba brata donose, da su masline iz grada solinskoga (sic), biskupi i učitelji slovinske knjige, koji poznavahu i grčki i latinski jezik, koji se pobrinuše, da uče i pokrste Čehe i druge narode poganske. U toj antifoni rieč: СВѢТЛОСЛАВЪ СВѢТЛОСЛАВЪ stoji na mjesto СВѢТЛОСЛАВЪ , koja promjena ima se metnuti na prepisatelja ljubljanskoga časoslova, ili na one, koji su prepisali časoslove, iz kojih je potekao ljubljanski, budući Hrvatom poznatiji Solin (Salona), nego li Solun (Thessalonica). O istih svetcih u antifoni na blagoslovljen štije se, da na ovom svietu mnoga čudnovata znamenja (čudesa) ukazaše o Krstovu imenu.

23. Iznašaće komada panonske legende o sv. Kostantinu, rečenom Ćirilu, umetnutih u dvie navedene službe, potvrđuje, kako ćemo vidjeti njezinu starinu, pa ujedno u njih je dokaza, da ta legenda nije nam došla nepokvarena. Ovo potvrđuje i mnijenje nekijh, koji o kvarih jedne ili druge ili obje legende dosele su pisali, i kojih, premda ne svih, ovdje navadjam.

V. Hanka ovako se izrazi: „Ostatně v životu sv. Kyrilla snadno spozorovat ruske doplňky“¹.

Za njim E. S. ovako pisaše: „Sie behandelt das Leben eines jeden der beiden Brüder selbstständig, und scheint, wo fern sie, wie wahrscheinlich, wirklich noch von Schülern des Methodius verfasst ward, nur wenige spätere Zusätze erfahren zu haben“². A

¹ Časopis česk. Mus. 1846, sv. I, str. 5.

² „Ona se bavi životom svakoga od oba brata po na se, i ako je sastaviše Metodovi učenici, kako je prilika, čini se, da joj je malo kašnjih dataka učinjeno bilo“. Die Slawenapostel Cyrill und Methodius in: Katholische Wochenschrift herausgegeben von Dr. F. X. Himmelstein in Würz-

Iz navedenih dakle sliedi, da Ćiril u Carigradu izumje slova (po svoj prilici glagolska), i radio je, bi li se moglo š njimi služiti za pisanje slovjenškoga jezika, jer pokad pokaza caru, da se š njimi prilično može pisati, stavi se na put, pa netom stigne u Moravsku stade s bratom svojim prevoditi njeke knjige sv. pisma, t. j. toliko psaltir, koliko jevangjelje s apostolom i s izbranom crkvenom službom. Iza Ćirilove smrti sam Metod pomoću dvaju popova skoro-pisaca na brzu ruku u šest mjeseci prevede ostale knjige sv. pisma osim Makabejskih.

Što nam kaže dio panonske legende o sv. Ćirilu umetnut u ljubljanskom časoslovu, i potvrđuje panonska legenda o sv. Metudu, to potvrđuju svjedoci grčki, latinski i slovenski, koji bit će se bez sumnje naslonili na povjestničke podatke, ili barem na predavanje.

Evo ih redom. I pođimljué od grčkih:

Bugarska legenda iz žića sv. Klimenta ima¹: τὴν τῶν Βουλγάρων χώραν ἐφώτισαν ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς πατέρες μακάριοι καὶ διδάσκαλοι, λάμπαντες διδάγμασι τε καὶ θαύμασι καὶ βίῳ καὶ λόγῳ καταστάντες παρὰ Θεῷ ἀμφιδέξιοι, . . . Μεθόδιος, ὃς τὴν Πανόνων ἐπαρχίαν ἐκόσμησεν ἀρχιεπίσκοπος Μορᾶβου γενόμενος, καὶ Κύριλλος, . . . ἐπει δὲ τὸ τῶν Σθλοβενῶν γένος, εἶτ' οὖν Βουλγάρων ἀσυνέτος εἶχον τῶν ἐλλάδι γλώσση συνθεμένων γραφῶν, . . . ἐξευρίσκουσι μὲν τὰ Σθλοβενικά γράμματα, ἐρμηνεύουσι δὲ τὰς θεοπνεύστους γραφὰς ἐκ τῆς ἐλλάδος γλώσσης εἰς τὴν Βουλγαρικὴν, ποιοῦνται δὲ σπουδὴν τοῖς δευτέροις τῶν μαθητῶν παραδούναι τὰ θεῖα μαθήματα².

Grčka pa legenda o istom sv. Klimentu ovo donosi: (Κλήμης) πρῶτος μετὰ τοῦ θείου Ναοῦμ, Ἀγγελαρίου καὶ Γοράσδου τὴν ἱεράν μετ' ἐπιμελείας ἐξεδιδάχθη γραφὴν, μεταγλωττισθεῖσαν συνεργεῖα τῇ κρείττονι πρὸς τὴν ἐνθάδε Βουλγάρους διάλεκτον ὑπὸ Κυρίλλου, τοῦ ὡς ἀληθῶς θεοσόφου καὶ

¹ Vita s. Clementis episc. Bulgarorum. Graece ed. Fr. Miklosich. Vindobonae 1847, str. 3 br. II.

² U latinskom prievodu glasilo bi ovako: . . . „Bulgarorum terram illustraverunt in his ultimis temporibus patres beati et magistri, lucentes praeceptis et miraculis, vita et sermone, positi ad dexteram Dei, . . . Methodius, qui Panonum eparchiam ornavit archiepiscopus Moravi creatus, et Cyrillus . . . cum autem Slovenorum gens sive Bulgarorum non intelligeret libros graece conscriptos, . . . excogitant slovenicas literas, et divinitus inspiratas scripturas e graeca lingua in bulgaricam vertunt, et magno cum studio acutioribus discipulis tradunt sacras doctrinas“. Ginzell op. cit. Anh. I, 5. 33. N. 1, 2.

ἱσαποστόλου πατρὸς καὶ πρῶτον σὺν Μεθοδίῳ τῷ πάνυ διδασκάλῳ θεοσεβείας καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τῷ Μουσῶν ἔθνει¹.

A u moravskoj legendi: Cumque viri Dei (Cyrillus et Methodius) ipsum regem (Moraviae) cum populo suo religiosa sollicitudine ad fidei lumen omnino provocassent, illis deinde vetus et novum testamentum vigilantibus cura exponentes, et informantes eos, plura de Graeco et Latino transferentes, in Sclavonica lingua canonicas horas et missas in ecclesia Dei publice statuerunt decantare².

Legenda o sv. Ljudmili: Sanctus Cyrillus . . . graecis et latinis apicibus sufficientissime instructus . . . Moraviam est ingressus . . . Inventisque novis apicibus sive litteris vetus et novum testamentum, pluraque alia de graeco sive latino sermone in sclavonicum transtulit idioma, missas caeterasque canonicas horas resonare sclavonica voce in ecclesia statuendo³.

Dukljanski ljetopis ima: itaque Constantinus vir per omnia sanctissimus, atque in divinis scripturis profundissime a pueritia edoctus . . . literam lingua sclavonica componens, commutavit evangelium Christi atque psalterium et omnes divinos libros veteris et novi testamenti de graeca littera in sclavonicam nec non et missam⁴.

Slovenski svjedoci jesu nam:

Joan bugarski eksarh, koji je svakako za bugarskoga cara Simeona velikoga živio (888—917), dakle dok jošter življahu učenići naših apostola, ovako piše: По ниже оубо скатыи челоуцкѣ божни кѣстатинѣ философѣ река, многы троуды приа, строи писмени словенскыѣ кѣнигы, и отъ евангелниа и апостола прѣлагаа изборѣ: кѣнно достижѣ жнѣтнѣ въ мирѣ семь тѣмьнѣтѣ, толнкоже прѣложи . . . съ снмѣ же съ и оставѣ ѣго въ жнтинѣ семь великыи божни архиспискоупѣ меодинѣ, братѣ ѣго, прѣложи еса оуставѣнныа кѣнигы ꙗ. отъ елпнѣска азума, ѣже ѣсть грѣуьскѣ, въ словенскѣ⁵.

¹ Latinski ovako glasi: „(Clemens) primus cum divino Angelario et Go-rasdo sacram scripturam strenue edoctus est, translata ope superiore in dialectum Bulgaris illarum regionum propriam a Cyrillo, patre vera Dei sapientia pleno et apostolis aequiparando, et initio quidem una cum Methodio summo pietatis et verae fidei magistro apud Mysorum gentem“. P. J. Šafařík: Památky blah. písemn. str. LVII.

² Ginzel op. cit. Anh. I, str. 15 N. 5.

³ Ib. str. 15 N. 1, 2.

⁴ Presbyteri Diocleatis regnum Slavorum. V. Lucii: De regno Dalm. et Cr. Amstel. 1666, str. 440.

⁵ Joann exarh. Izd. Kolajdovič. Moskva 1824, str. 129.

Crnorizac (koludar) Hrabar, koji je živio u doba, kad je bilo još ljudi, koji su bili vidjeli i poznavali učenike naših apostola u Bugarskoj (сѣтъ бо еше жини, иже сѣтъ видѣли ихъ) o književnih radnjah sv. Ćirila ovako se izražuje: СВЯТЫИ КОНСТАНТИИ ФІЛОСОФЪ, ИЗРЫЦАЕМЫИ КІРИЛЪ, ТЪМЪ МЛАДЪ ПИСМЕМА СТОКОРИ И КНИГЫ ПРЪЛОЖИ И МЕФОДИЕ БРАТЪ ЕГО ¹.

Nestor, monah Kijevski, najstariji ruski ljetopisac (rod. g. 1056, † oko god. 1116), koji imaše pred očima panonske legende, pošto se š njima i u samih riečih slaže (srv. leg. o sv. Kost. pogl. XIV do XIX i one o sv. Met. pogl. V—IX), medju ostalimi veli: снма же прншьдѣшема (къ словѣньскоюу землю) мауаста състакати писмена азбоуковьшии словѣньскии, и прѣложнста апостола и ивангелме . . . . . по семь же прѣложнста псалтырь и охтомиъ и проуам книги ².

Stari hrvatski ljetopis ima: „jedan človik mnogo naučen i filosof imenom Kostanc, i taj muž biše sa svim dobar i sveta života . . . . . i naredi popove i knjigu hrvacku, i iztumači iz grčkoga hrvacku knjigu i hrvacki tumači evanđelja i sve pistule crkvene i tako staroga kako novoga zakona, i učini knjige s papinim dopušćenjem i naredi misu“ ³.

Prolog prepisan god. 1330 navadja: сѣдѣше (Мѣфодіе) въ земли моравскѣи прѣложн късе .ъ. книгъ ветхаго и новаго закона отъ гръцьскаго въ словѣньскии ⁴.

Bugarski ljetopis, što prof. Bodjanski nadje god. 1842 u vratislavskoj gimnazialnoj knjižnici sv. Mandalene na kraju rukopisnoga služabnika, a napisan bješe polovicom XIV vieka, ima: въ царство сего михаила цара крѣщенъ бысть словѣньскни мзъмъ моравѣ, и дѣмъ бысть нмъ епископъ мѣфодн, и помѣе съ нмъ братъ его кнрилъ . . . Сѣа же прѣложнста късе божьственое писаніе грѣцескнхъ книгъ на словѣньскни мзъмъ на бѣлгарскнхъ ⁵.

Drugi ljetopis ruski iz XV vieka ovako ima: прѣложнша книги отъ грѣцкаго мзъмъ на словѣньскни мзъмъ кнрилъ философъ съ мѣфѣдѣмъ ⁶.

¹ Mnicha hrabra o písmenech slovanských. Vydal P. J. Šafařík. V Praze 1851, str. 7.

² Chronica Nestoris. Ed. Fr. Miklosich. Vindobonae 1860. pogl. XX, str. 13.

³ Arkiv za jugoslav. povjest. knj. I. str. 14.

⁴ Glasnik društva srbske словесности. св. XVI. У Београду 1863, str. 34.

⁵ Бодянский : О времени произхожденія славянскихъ писменъ. Москва 1855, стр. 80.

⁶ Ondje str. 96.

Navedena svjedočanstva slažu se u tom, da je Ćiril ili sam ili s bratom Metodom preveo knjige sv. pisma još i liturgičke, al što se tiče mjesta, gdje ih prevede, ili to nije spomenuto, ili ako je spomenuto, to je Moravska. Jedini Goderik u *Translatio s. Clementis* slaže se panonskom legendom o sv. Ćirilu, kakvu nam predstavljaju ćirilski rukopisi dosele proiznadjeni, jer veli: „Cumque ad partes illas (Moraviae) Deo praeparante, venissent, cognoscentes loci indigenae adventum illorum, valde gavisi sunt; quia et reliquias B. Clementis secum ferre audierant, et evangelium in earum linguam a philosopho praedicto (Constantino) translatum“¹; al Goderik bio bi jedini, koji bi zasvjedočio za spomenute ćirilske rukopise i to protiva panonskoj legendi o sv. Metodu, i protiva drugim svjedokom, od kojih neki su suvremeni istih učenika naših apostola.

K tomu dodajmo, da ako bi bio prievod jevangjelja ugotovljen u Carigradu, a oni ostalih knjiga sv. pisma i liturgičkih u Moravskoj, bilo bi ostalo u tom prievodu jevangjelja nekih rieči, ili barem oblika malo ili ni malo upotrebljivanih u Moravskoj, a u ostalih knjigah ništar toga; ali ovo nije se jošte zamjerilo, dočim na protiv toliko u jevangjelju, koliko u drugih knjigah ima rieči iz latinskoga i njemačkoga jezika, koje svjedoče za prievod ugotovljen ne medju Grci u Carigradu, nego u Moravskoj medju Sloveni, t. j. u zemlji, u kojoj puk jur od njemačkih svećenika bijaše većim dielom obraćen na kršćansku vjeru i to po rimskom obredu.

Da je to tako bilo, već držaše Haupt, kojega rieči evo ovdje navadjam: „Dass sie bereits in Macedonien an die Uebersetzung der heil. Schrift gegangen, ist weder irgend bezeugt, noch selbst wahrscheinlich . . . Soviel ich nun weiss, begann in Mittelalter die Bekehrung heidnischer Völker nirgends, wie etwa heut zu Tage mit der Uebersetzung der Bibel, und alles spricht dafür, dass Cyrill und Method erst in Pannonien, dessen Bewohner durch das längst befestigte Christenthum für ein solches Geschenk reif waren, den Gedanken der Bibelübersetzung fassten, und bei diesem Werke nicht die vielleicht früher erlernte bulgarische Mundart anwandten, sondern die Sprache der Pannonier, für die sie es zunächst unternahmen“².

¹ Ginzl op. cit. Anhang I. str. 9, br. 7.

² „Da su oni (Ćiril i Metod) u Macedoniji započeli prievod svetoga pisma, niti koji svjedoči, niti je vjerovno. Koliko ja znam, obraćanje poganskih

g. roditeljni padež za zanikateljnom riečcom P3: **Ω33 Ξ3 Ξ333 P3** **μαθητων' ητι P3λποσθησ εαυλεκοσσησ** (cír cmo eo p3y3 itd.)

27. Starina jedne i druge službe, a najskole ljubljanske, potvrđuje onu legende o sv. Ćirilu, koja i po tom imala je biti pisana, te i prevedena koncem IX, ili početkom X stoljeća. Ako li ta legenda bješe u to doba pisana, i to u Panoniji, sva je prilika, da bi prievod slovenski (iz grčkoga, kako mni Miklošić) pisan slovenskimi slovi t. j. oblimi glagolskimi, tada u običaju, i da iz obloga glagolskoga rukopisa, ili neposredno, ili posredno potekoše komad prerano uvršćen u ljubljansku, i komad umetnut u novljansku službu, a napokon i svi ćirilski priepisi te legende sačuvani, i izgubljeni, ili jošte neodkriti.

28. Spomenute dvie službe imale su se upotrebljavati gdje je rimsko-slovenski obred vladao, al tko zna u kojih je biskupijah ili župah jedna, u kojih li druga. Po mjestih, u kojih su bili napisani, ili upotrebljavani časoslovi s tima službama, starija od njih bit će se upotrebljavala u zlatnom Pragu, u predgradju Emaus, gdje bi se upotrebljavalo sazavo-emausko jevangjelje, t. j. remsko, kojega poslanica i jevangjelje slažu se s ljubljanskom službom. Ista služba bit će se upotrebljavala u Boljunu u Istri, i u Saljskom selu. Drugom službom bit će slavili naše apostole u Zaglavi,

je još dva puta našao. Evo oba primjera: **Π33 3ΠΠΚΠΠ3ΠΠΩΠΠ3 ΞΠΠ3- P33** = Per evangelica dicta. **Π33 ΠΠΚΠΠ3ΠΠ3 ΩΠΠ3ΠΠΚ33 Ξ3ΠΠΚ** = Per lignum sanctae crucis (Broz. **ΠΠΚΠΠ3ΠΠ3ΠΠ3 ΩΠΠ3ΠΠΚ33 Ξ3ΠΠΚ**). Panonska rieč mogla bi takodjer biti i priedlog: **ΠΠ3** (= **εμ**), koji vriedi koliko priedlog **εθνη**, a nalazi se sdružen s glagoli. Šafariku, koji je bio za čudo u glagolskom psaltiru opazio dva primjera: **ΠΠ33ΠΠ3ΠΠ3ΠΠ3** (eripere) 68, 22, i **ΠΠ3ΩΠΠ3ΠΠ3ΠΠ3ΠΠ3** (procedere) 44, 5, bio sam god. 1857 priobćio još takovih pet iz spomenutoga zadarsko-pašmanskoga časoslova XIV vieka. (V. Ueber den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus. Prag 1858, str. 44): **ΠΠ3ΠΠ3ΩΠΠ3ΠΠ3ΠΠ3, ΠΠ3ΠΠ3ΠΠ3ΠΠ3, ΠΠ3ΠΠ3ΠΠ3, ΠΠ3ΠΠ3ΠΠ3ΠΠ3, ΠΠ3- Ξ3ΠΠ3ΠΠ3**. Ovih zadnjih godina opet sam drugih primjera našao, koje ovdje navadjam s njekimi od prvih: **3ΠΠ 33ΠΠ3 ΠΠ3Ψ'ΠΠ3** Judit 10, 4, **ΠΠ3- ΠΠ3Ψ'ΠΠ3ΠΠ3 ΠΠ3Π3** 10, 11, u I vrbn. časosl. XIII v. **3 ΠΠΠ3ΠΠ3 (Ξ3Ψ3) ΠΠ3Π3ΠΠ3' Π** Ish. 4, 7, dočim 4, 6 štije se: **3ΠΠ3ΠΠ3' Π** u vidov. časosl. god. 1396 a u rimskom čas. god. 1379 u Jobovih knj. **3 (ΠΠ) ΠΠ3Ψ'ΠΠ3- ΩΠΠ3 ΩΠΠ3ΠΠ3 8, 16, Ξ3Π3ΠΠ3 ΠΠ3 ΠΠ3ΠΠ3ΩΠΠ3ΠΠ3ΠΠ3 3ΩΠΠ3 29, 19, ΞΠΠ3 ΠΠ3ΩΠΠ3ΠΠ3ΠΠ3' ΠΠ3 P3, 41, 7. Srv. uvignan od szlauui bosigę (= **εμ- ΠΠ3ΠΠ3 ΟΤ3 ΣΛΕ3Π3 ΒΟ3ΠΠ3** = vygnan ot slavy božiję) u: Carantonica Frag- menta, Kopitar: Glagolita Cloz. p. XLI. Epil. i priedloge pro i vy u češkom jeziku.**

i u Tribihovićih u senjskoj biskupiji, gdje god. 1387 bijaše časoslov sada čuvan u rimskoj propagandi; isto u Novom, u hrvatskom primorju, u senjsko-modruškoj biskupiji, napokon u Omišlju (Castromusculum, Castelmuschio), gdje bijaše pleban Nikola Brozić, koji se je u Mletcih pobrinuo za tiskanje već spomenutoga časoslova, napokon po svoj prilici i u svoj krčkoj biskupiji, u kojoj življaše rečeni Brozić.

29. Prije nego zaključim, ne će u zalud biti ako pozornost svr-
nem na njeke podatke, koji nam izvire iz predstavljenih služba, i iz komada panonske legende o sv. Ćirilu u njih uvršćenih, i to da bih dokazao, da su Ćiril i Metod u Moravskoj uzdržali rimski obred, već prije u toj državi uveden, ili, da kod Hrvata takov obred bivaše barem prije XI vieka.

Poznato je već, kako solnogradski nadbiskupi obtuživahu Metoda, što im bijaše ušao u njihovo područje, što bijaše iznašao nova slova, što vilescere fecerit latinsku misu, uvedši slovenski jezik, ne govoreć o misi koju papa Ivan VIII spominje, i pod kojom se riečju kod Latinaca razumije nekrvavo posvetilište, što isti papa poziva naše apostole u Rim, da se opravdaju o novouvedenom jeziku, o vjeri, radi koje neprijatelji bili su ih obtužili; osim toga, što Anonymus de conversione Carantanorum spominje samo jezik, ne govoreć o moravskoj državi, gdje je bila još prije uvedena kršćanska vjera s rimskim obredom, niti govoreć o istom obredu zaostavšem u stranah, po kojih su naši apostoli radili. Ne treba, da govorim, da se nije u tih pokrajinah našlo glagolskih rukopisa istočnoga obreda, al niti ćirilskih, ako se izuzmu pražki odlomci glagolicom napisani, a istočnoga obreda, koji ipak niesu ni toliko stari, niti se dobro zna, jesu li u Češkoj, ili u doljnih stranah pod Češkom pisani bili. Nemajući nijednoga svjedočanstva, da su naši apostoli uveli istočni obred budi u Moravskoj budi u Panoniji, budi u Hrvatskoj, proći ću na ono što se može o tom iz navedenih služba zaključiti. I najprvo iz navedenoga komada panonske legende o sv. Ćirilu, koji se nalazi u ljubljanskoj službi, već sam dokao, da prievod jevangjelistara bi učinjen u Moravskoj, a ne u Carigradu, i da taj jevangjelistar ne počimaše kako onaj grčkoga obreda t. j. s prvim die-
lom I poglavja jevangjelja po Ivanu, i kako ima ta legenda u ćirilskih rukopisih, u čem njeke nalažahu dokaz, da od naših apostola bi uveden grčki obred. Iz istoga komada izvodi se, da dru-

goga obreda službe nису oni uveli, nego pridržali onu, što su bili našli, te je samo prevedoše na slavenski jezik, jer se u njoj o sv. Ćirilu štije, da: **ПЪЯШКОП'ШЖ ЭМЖ МЖЖКОПЭ . . . . ПП' ОУЯБЖ ПЪЗ ППКОИ ЧЪЛЮПЗРЖ ЖЗРП ПЪЗПЪЗПЪЗ РЖ ОМЪЗПЪЗРЖ ОУЯЗ ПЖЖ'МЪЗ, РЖ-ЖЖЖ (ЖЖЗРЖЗЖ) ППЪБРЖ, Я ЯЗПЪБРЖКОИ, Я ППЗЖЗБРЖ, Я МКОШ'РЖМИ ОМЪЖ-ПЪШКОИ, и како imaju ćirilski rukopisi po Šafařikovu izdanju: **МАΟΥН К ОΥΤΡΑΝΗΝΗ, И УАСОВЪМЪ, И КЕУЕРИИ, И ПАКЕУЕРИИИИ, И ТАИИЖ СЛОУЖЖА.** I doista u ovoj točki imamо dvostruki dokaz za rimski obred, t. j. nalazimo četiri poglavitija diela crkvene službe po rimskom obredu: *matutinum*, *horas*, *vesperas* et *completorium*, za koji zadnji dio spisatelju ljubljanske službe izbjegla je rieč: **ПКОПЪЗЖЗБРЖЧЖ (ПАКЕУЕРИИИЦА)**, dočim kad bi naši apostoli uveli bili istočni obred, drugovačja bila bi ta razdjelba. Drugi je dokaz u riečih: **МКОШ'РЖМИ ОМЪЖПЪШКОИ**, koje rieči imaju biti stare, koliko sam dokazivao, da je sama služba ljubljanskoga časoslova, a mal da ne suvremena istoj panonskoj legendi, u kojoj, ako proiznadjeni ćirilski rukopisi imaju: **ТАИИΟΥ СЛОУЖБОУ**, lahko je vjerovati, da je u tom promjena, buduć da je istočnjakom *Sacrificium Missae* t. j. *Missa* poznatiji bio pod imenom *μυστήριον*, koja pretvora ne opaža se u panonskoj legendi o sv. Metudu gl. VIII, u kojoj se čisto štije: **И СЪ СКАТОЮ МЪШЕЮ, РЕКШЕ СЪ СЛОУЖКОЮ**, t. j. i sa svetom misom, koja se (kod Slovenaca istočnoga obreda) zove služba: rieči, koje su bile dodate da bi štioци na istoku, gdje biše ugotovljeni proiznadjeni priepisi ćirilski, razumjeli što znači **МЪША** (t. j. *Missa*). Ista rieč **МЪША** malo poniže u istom poglavju nalazi se gola: **ДА НА МЪШИ ПРЪКОЕ УТОУТЪ АПОСТОЛЪ И ЕВАНГЕЛІЕ** itd. A ne dokazuje li i sama služba o sv. Ćirilu i Metudu po rimskom obredu, kakvu nam predstavlja ljubljanski časoslov, a sadržavaše saljski, da, budući ona napisana od jednoga učenika naših apostola, toliko taj učenik, koliko drugi š njim, s kojimi Ćirila nazivlje otca, učitelja, a sebe s njimi učenike, čeda, držali su se rimskoga obreda?**

Da su naši apostoli zaodjeli rimski obred slovenskim jezikom, imamo i svjedočanstva. Anonymus Salisburgensis u *Historia Carantanorum* povieda: „*usque dum quidam graecus, Methodius nomine, noviter inventis sclavinicis litteris, linguam latinam, doctrinamque romanam, atque litteras auctoriales latinas philosophice superducens, vilescere fecit cuncto populo ex parte missas et evangelia, ecclesiasticumque officium illorum, qui hoc latine celebrarent.*“ A u moravskoj legendi (br. 5): „*plura de Graeco et Latino*

